

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Johanna Holm Stenbeck

Äktenskapets oundvikliga upplösning

- betydelsen av att planera inför framtiden

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Termin: HT 2023

Innehåll

SUMMARY	2
SAMMANFATTNING	4
FÖRORD	6
FÖRKORTNINGAR	7
1. INLEDNING	8
1.1 Bakgrund	8
1.2 Syfte, frågeställningar och avgränsningar	9
1.3 Metod och perspektiv	10
1.4 Material och forskningsläge	11
1.5 Disposition	12
2. GIFTORÄTTENS OMFATTNING OCH DELNINGSPRINCIPER VID BODELNING	13
2.1 Makars egendom och giftorätten	13
2.2 Ekonomisk sammanflätning och likadelning som huvudprincip	14
2.2.1 Kort tillbakablick	14
2.2.2 1988 års äktenskapsbalk	15
2.3 Nordisk rättslighet och den norska modellen	17
3. BODELNING OCH UNDERHÅLL	21
3.1 Allmänt om bodelning	21
3.2 Andelsberäkning och lottläggning	24
3.3 Jämkning av bodelningsresultat	28
3.4 Underhåll inom och utom äktenskapet	30
4. SUCCESSION OCH MAKES ARVSRÄTT	33
4.1 Allmänt om arv	33
4.2 Makes arvsrätt	34
4.3 Laglotten	36
4.4 Förskott på arv	39
5. ATT PLANERA FÖR ÄKTENSKAPETS UPPLÖSNING	41
5.1 Äktenskapsförord	42
5.2 Testamente	45
5.3 Gåvor	49
6. ENSKILD EGENDOM - TREDJEMANSFÖRESKRIFTER OCH SURROGATION	51
6.1 Surrogat till enskild egendom	51
6.2 Sammanblandning och blandad egendom	54
6.2.1 Sammanblandning av egendom	54
6.2.2 Blandad egendom	56
6.3 Tredjemansföreskrifter om enskild egendom	57
6.3.1 Allmänt - form och omfattning	57
6.3.2 Blandade fång - verkan av föreskrift om enskild egendom	59
6.3.3 Bodelning och egendom som är enskild genom en tredjemansföreskrift	62
7. ANALYS OCH REFLEKTION	64
Käll- och litteraturförteckning	75
Rättsfall	78

SUMMARY

With marriage comes an economic community between spouses in the form of marital property. When the marriage ends, either through death or divorce, the economic community between the spouses should be dissolved. There is extensive freedom of contract between spouses. However, the rules of division of property in the Marriage Code, where equal division is a fundamental principle, provide an external framework. This essay aims to examine the inheritance and property division rules in national law as well as spouses' needs and various possibilities to plan for the dissolution of marriage.

Family law rules are of great practical importance to many. For this reason, a marriage legislation with easily understood rules has been a clearly stated objective from the legislator's perspective. It has been considered crucial for the common person to be able to understand the meaning of the rules. Furthermore, the starting point has been that spouses should largely be able to handle their affairs without legal expertise or intervention from authorities.

Inheritance and marriage legislation constitute a comprehensive regulatory framework. A question arises as to the extent to which it is actually possible for the average person to comprehend the regulations and understand what will happen in each individual case upon the dissolution of marriage. The legislation provides a good starting point but probably does not yield a desirable outcome in all situations. There may be many reasons to want or need to plan for the dissolution of marriage. For example, spouses with children from previous marriages who wish to protect each other in the event of one spouse's death.

Through a marriage contract, spouses are given the opportunity to determine which property will be subject to future property division. Those wishing to deviate from the succession order established by law need to make a will. Ownership can be redistributed during lifetime through gifts, and specific rules apply to spouses. It can be noted that there are numerous rules and circumstances to consider for those attempting to plan for the dissolution of marriage. Seeking legal expertise is likely a good idea in many cases. Otherwise, there is a risk that the outcome may not be as intended.

Separate property is not included in property division between spouses. It is fundamental that separate property is considered to have originated and retained this character. If separate property is mixed with marital property, there is a significant risk that the property will completely lose its character

as separate and be subject to marital property rights. The boundaries in various actions are often not entirely clear, and predictability is limited.

Property that is considered separate due to a third-party provision has stronger protection than property made separate between spouses. The existence of such property within the marriage can come as a surprise to one spouse during property division. In this case, the spouse has not been given a chance to protect their interests, for example, by initiating a marriage contract. The law does not provide an obvious solution to protect the weaker party in this situation. There is also no opportunity for a spouse to foresee and protect against the problem.

A possible solution might be to have a requirement for a written and registered document for property made separate by a third party, similar to property made separate between spouses. Spouses would then have a better chance to fully plan for the dissolution of marriage, which is not a straightforward task. The task can definitely be considered impossible if all the conditions are not known.

SAMMANFATTNING

Med äktenskapet följer en ekonomisk gemenskap mellan makar i form av giftorätt. När äktenskapet upphör, genom död eller skilsmässa, ska den ekonomiska gemenskapen makarna emellan upplösas. Avtalsfriheten mellan makar är omfattande. Äktenskapsbalkens bodelningsregler, där likadelning utgör en grundläggande princip, sätter annars en yttre ram. Denna uppsats syftar till att undersöka arvs- och bodelningsreglerna i nationell rätt samt makars behov och olika möjligheter att planera inför äktenskapets upplösning.

Familjerättsliga regler är av stor praktisk betydelse för många. Av denna anledning har en äktenskapslagstiftning med enkelt utformade regler varit en tydligt uttalad målsättning från lagstiftarens sida. Det har ansetts vara av stor vikt att gemene man ska kunna sätta sig in i och förstå reglernas innebörd. En utgångspunkt har vidare varit att makar i stor utsträckning själva ska kunna klara upp sina mellanhavanden, utan juridisk expertis eller myndigheters inblandning.

Arvs- och äktenskapslagstiftningen utgör ett omfattande regelverk. En fråga är i vilken mån det faktiskt är möjligt för gemene man att tillgodogöra sig regelverket och sätta sig in i vad som i varje enskilt fall kommer ske vid äktenskapets upplösning. Lagstiftningen utgör en god utgångspunkt men ger troligen inte ett önskvärt utfall i samtliga situationer. Anledningarna att vilja eller att vara i behov av att planera för äktenskapets upplösning kan vara många. Makar med särkullbarn som önskar skydda varandra i händelse av ena makens dödsfall utgör ett exempel.

Genom äktenskapsförord ges makar möjlighet att styra vilken egendom som ska omfattas av en framtida bodelning. De som önskar avvika från den arvsordning lagen uppställer är i behov av att upprätta ett testamente. Genom gåvor kan ägarskap omfördelas under livstid och för makar gäller då särskilda regler. Det kan konstateras att det finns en mängd regler och omständigheter att beakta för den som försöker sig på att planera inför äktenskapets upplösning. Att anlita juridisk expertis är troligen i många fall en god idé. Risker finns annars att utfallet inte blir så som det var tänkt.

Enskild egendom ingår inte i en bodelning mellan makar. Grundläggande är dels att enskild egendom anses ha uppstått och vidare att egendomen behållit denna karaktär. Om enskild egendom blandas med giftorättsgods är risken ytterst att egendomen helt tappar sin karaktär såsom enskild och träffas av giftorätten. Vart gränserna går vid olika handlanden är många gånger inte helt klart, förutsebarheten är begränsad.

Egendom som är enskild med anledning av en tredjemansföreskrift har ett starkare skydd än egendom som gjorts enskild makar emellan. Att sådan egendom existerar inom äktenskapet är vidare något som kan komma som en överraskning för den ena maken i samband med bodelning. Denna make har då inte givits en chans att tillvarata sina intressen, exempelvis genom att initiera äktenskapsförord. Lagen ger ingen självklar lösning till skydd för en svagare part i denna situation. Det finns heller ingen möjlighet för en make att förutse och skydda sig mot problemet.

En lösning vore möjligen att det för egendom som görs enskild av tredje man, likt för egendom som görs enskild mellan makar, skulle finnas krav på en skriftlig och registrerad handling. Makar skulle då ges en bättre förutsättning att fullt ut planera inför äktenskapets upplösning, något som i sig inte är en helt enkel uppgift. Uppgiften kan definitivt konstateras vara omöjlig om inte alla förutsättningar är kända.

FÖRORD

Känslan är nästan överklig - är det sant eller är allt en dröm? Fyra och ett halvt år på juristprogrammet i Lund är snart till sin ända, en på många sätt fantastisk tid. Jag har saknat arbetslivet och ser nu fram emot att ta mig an nya utmaningar bakom de dörrar som utbildningen kan tänkas öppna.

Jag vill tacka alla som på olika vis uppmuntrat mig under resans gång. Några förtjänar ett alldeles speciellt tack. Först och främst min älskade familj Johan, Liam och Ellie - tack för att ni hela tiden stått vid min sida och peppat mig. Min fina vän Andrea - tack för att du funnits där för mig när jag behövt stöd. Min kära kursare Viktoria - jag vet inte vad jag hade gjort utan dig. Jag är otroligt glad att vi fann varann i början av utbildningen och att vi följts åt hela vägen. Sist men inte minst, min handledare Eva - tack för att du tryggt handlett mig genom detta för juristutbildningen avslutande examensarbete.

Helsingborg december 2023

Johanna Holm Stenbeck

FÖRKORTNINGAR

Bet.	utskottsbetänkanden
Ds	departementsserien
GB	giftermålsbalken
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
Mot.	motion till riksdagen
NJA	nytt juridiskt arkiv
NOU	Norges offentlige utredninger
Prop.	regeringens proposition
RH	rättsfall från hovrätterna
SOU	statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
ÄB	ärvdabalken
ÄktB	äktenskapsbalken

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Med äktenskapet följer en ekonomisk gemenskap i form av giftorätt. Under äktenskapet råder var och en av makarna över sina tillgångar och ansvarar för sina skulder.¹ När äktenskapet upplöses, genom dödsfall eller skilsmässa, ska den ekonomiska gemenskapen upplösas och bodelning som huvudregel ske.² Bodelningsreglerna är i stort sett dispositiva och det står som utgångspunkt makarna fritt att göra den uppdelning av egendomen som de önskar. Avtalsfriheten utgör en grundläggande princip som följer av allmänna rättsgrundsatser.³ I annat fall sätter lagreglerna den yttre ramen och utgångspunkten är då att makarnas nettogiftorättsgods delas lika enligt den för äktenskapsbalken grundläggande likadelningsprincipen.⁴ Det kan låta enkelt men regelverket är omfattande och att lösa upp den ekonomiska gemenskapen har många gånger visat sig vara komplicerat.

I propositionen bakom nu gällande äktenskapslagstiftning slås fast att familjerättsliga regler har stor praktisk betydelse för de flesta människor och att det därmed är av stor vikt att gemene man ska kunna förstå och sätta sig in i reglernas innebörd. En klar målsättning poängteras därför vara en enkelt utformad lagstiftning som kan lägga god grund för ett färre antal inbördes konflikter. Färre konflikter minskar i sin tur risken för tvister, vilka tenderar att bli kostsamma för såväl individ som samhälle. Ytterligare en tydligt uttalad utgångspunkt för lagstiftningen är att makar i så stor utsträckning som möjligt, utan medverkan av vare sig juridisk expertis eller myndigheter, på egen hand ska kunna klara upp sina mellanhavanden.⁵

I familjelagssakkunnigas utredning till nu gällande äktenskapslagstiftning, i början av 1980-talet, uppmärksammades det ökade antalet skilsmässor. Emellertid konstaterades livsvariga äktenskap fortsatt utgöra flertalet.⁶ Skilsmässofrekvensen i Sverige fortsatte därefter att öka fram till 2000-talet för att då, på en historiskt hög nivå, avstanna. Lagstiftning som blir aktuell vid äktenskapets upplösning, framför allt vid skilsmässa, har i och med denna utveckling fått en ökad relevans.⁷ Det är därtill tänkbart, grundat i att särkullbarn inte alls är ovanliga i dagens familjebildningar, att såväl arvs- som äktenskapslagstiftningen fått ökad relevans sedan senaste lagreformen.

¹ 1:3 äktenskapsbalken, ÄktB.

² 1:5 samt 9:1 ÄktB.

³ Prop. 1986/87:1 s. 64.

⁴ 11:3 ÄktB; prop. 1986/87:1 s. 42.

⁵ Prop. 1986/87:1 s. 39.

⁶ SOU 1981:85 s. 83.

⁷ Agell & Brattström, s. 20 ff.

Detta är kopplat till att särkullbarn har rätt till arv före en efterlevande make.⁸

Äktenskaps- och arvslagstiftningen utgör en god utgångspunkt för makar men ger inte ett önskvärt utfall i alla lägen. De senaste 20 åren har trenden varit stigande när det kommer till antalet tvister i domstol som rör arv och bodelning. Det tvistas i frågor hänförliga till den ekonomiska familjerätten som aldrig förr.⁹ Anledningarna att i förväg planera för upplösningen av den ekonomiska gemenskapen som råder inom äktenskapet kan vara många. Äktenskapets förr eller senare oundvikliga upplösning och betydelsen av, samt möjligheten till, att planera inför detta utgör fokus i denna uppsats.

1.2 Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Syftet med denna uppsats är att fördjupa mig i hur nationell rätt reglerar upplösningen av den ekonomiska gemenskapen när äktenskapet upphör. Mer specifikt avser jag att genom exempel undersöka betydelsen av och möjligheter till att planera och skapa förutsättningar för önskat utfall, tillvägagångssätt samt om det är möjligt att förutse samtliga följder och planera fullt ut. Följande frågeställningar ska besvaras:

- Vad är bakgrunden till äktenskapsbalkens likadelningsprincip och hur ser arvs- och bodelningsreglerna för makar ut när äktenskapet upplöses genom skilsmässa eller dödsfall?
- Hur kan makar planera för äktenskapets upplösning med hjälp av äktenskapsförord, testamenten och gåvor? Finns det faktorer som särskilt bör beaktas?
- Vilken betydelse kan en tredjemansföreskrift om enskild egendom få vid en eventuell framtida bodelning på mottagarens sida?

Översikten av gällande rätt kommer att vara inriktad på det mest grundläggande för frågeställningarna. Många lagrum berörs och det är inte möjligt, och inte heller relevant, att genomgående behandla specialfall och undantag.

Vid bodelning kan såväl äganderätsfrågor, exempelvis rörande samägande och dold samägarerätt, som frågor kring värdering av egendom vara av stor betydelse. Dessa frågor redogör jag inte för i uppsatsen. Makars avtalsfrihet vid bodelning är omfattande men begränsas av regler till skydd för tredje man, något jag inte närmare går in på.

⁸ 3:1 ärvdabalken, ÄB.

⁹ Statistik från Domstolsverket.

När det kommer till sådan egendom som inte ska ingå i bodelning mellan makar ligger fokus i uppsatsen på egendomens karaktär såsom enskild samt surrogat till sådan egendom. Intressant i sammanhanget är frågan om sammanblandning, det vill säga när egendom riskerar att tappa sin karaktär såsom enskild då den blandats med giftorättsgods. Sammanblandning kommer jag endast beröra i viss mån. Av stor vikt kopplat till sådan egendom som inte ska ingå i bodelning är vidare att från giftorättsgodset urskilja sådan egendom som, trots att den träffas av giftorätten, får undantas. Gränserna när det kommer till sådan egendom, exempelvis personliga tillhörigheter och pensionsrätter, redogör jag inte för på djupet.

Gällande planering inför äktenskapets upplösning ligger mitt fokus på alternativen att göra detta genom testamente, äktenskapsförord och gåvor. Att bodela under pågående äktenskap och på så vis ändra inbördes ägarförhållanden kan vara en annan möjlighet att planera, något jag inte undersökt vidare. Ett viktigt komplement vid planering kan finnas i att teckna någon form av försäkring. Ett utfallande försäkringsbelopp kan exempelvis vara avgörande för att skapa ekonomisk trygghet när en av inkomsterna i hushållet försvinner, eller för att kunna tillse ett särskullbarns rätt till laglott utan att för den sakens skull behöva sälja den befintliga bostaden. Möjligheten att teckna försäkringar är av vikt att betona men redogörs inte för i uppsatsen.

1.3 Metod och perspektiv

Utgångspunkt i uppsatsen är att beskriva gällande rätt i förhållande till angivna frågeställningar. Slutligen följer en reflektion över huruvida lagstiftningen kan anses tillfredsställande när det kommer till makars möjlighet att förutse utfallet och planera inför upplösningen av den ekonomiska gemenskapen när äktenskapet upphör.

Huvudsakligen använder jag mig av den rättsdogmatiska metoden i denna uppsats. Rättsdogmatiken går traditionellt sett ut på att fastställa gällande rätt beaktat rättskällevärdet. Svaren sökes i de vedertagna rättskällorna vilka består i lagförarbeten, lagtext, rättspraxis samt juridisk litteratur av rättsdogmatiskt orienterat slag.¹⁰ Huruvida det inom rättsdogmatiken ryms argument de lege ferenda och kritiska perspektiv är en omtvistad fråga. Analysen kan med sådana argument anses gränsa till eller glida över i en rättspolitisk argumentation, något som ligger utanför dogmatiken. Gränsdragningen tycks här inte vara precis.¹¹

¹⁰ Kleineman, s. 21.

¹¹ Sandgren, s. 52.

I uppsatsens andra kapitel finns ett kortare komparativt inslag där nordisk rättslikhet kring äktenskapslagstiftningen lyfts fram. Vidare redogör jag här för en undantagsregel till likadelning vid bodelning som införts i Norge. Vid sådana inslag blir syftet med jämförelsen central för hur den utländska rätten bör bearbetas. I detta fall är syftet kort och gott att göra en utblick för att belysa svensk rätt och lyfta fram ett alternativ till likadelningsprincipen. I det läget saknas skäl till att bearbeta den utländska rätten med fullt beaktande av landets rättsordning och ett fullständigt iakttagande av de där gällande rättskällereglerna.¹²

1.4 Material och forskningsläge

För att klarlägga gällande rätt har lagtext i äktenskapsbalken respektive ärvdabalken utgjort grunden. Därtill har förarbeten, särskilt familjelagssakkunnigas huvudbetänkande (SOU 1981:85) *Äktenskapsbalk* samt regeringens efterföljande proposition (1986/87:1) *Äktenskapsbalk mm.*, utgjort viktiga källor. Lagtext och förarbeten har utgjort det huvudsakliga och mest grundläggande materialet i uppsatsen.

Utöver ovan nämnt material har jag använt mig av praxis samt rättsdogmatiskt orienterad juridisk litteratur för tolkning och en bredare förståelse kring vad som utgör gällande rätt. Några av de litterära verk som jag genomgående och mest frekvent använt mig av är Örjan Teleman och Lars Totties *Äktenskapsbalken - en kommentar*, Anders Agell och Margareta Brattströms *Äktenskap & Samboende*, Brattström och Anna Singers *Rätt arv*, Telemans *Bodelning - enligt äktenskapsbalken* samt Agells *Nordisk äktenskapsrätt*. Nämnade författare är några av de mest framträdande inom det rättsområde som uppsatsen behandlar.

Rörande verkan av tredjemansföreskrifter vid blandade gåvor finns ett vägledande prejudikat, NJA 2008 s. 457. Christer Silfverberg diskuterar fallet i sin artikel *Blandad gåva av fastighet vid tillämpning av reglerna om enskild egendom i äktenskapsbalken*. Här förs bland annat ett resonemang kring om vederlag vid en blandad gåva erläggs med medel som utgör giftorättsgoods. Artikelns gav intressanta infallsvinklar i denna fråga.

Lagstiftningen som blir aktuell vid äktenskapets upplösning är i stora delar oförändrad sedan den senaste reformen i slutet av 1980-talet. Den relativt långa tid som förflutit sedan dess medför att rikligt med forskning har hunnit bedrivas och att mycket finns skrivet, bland annat beträffande ekonomiska aspekter av äktenskapet ur olika perspektiv. Brattström har skrivit en hel del kring bodelning mellan makar och lyft fram att det på olika punkter finns behov av reformerade regler. Hon har särskilt fokuserat

¹² Sandgren, s. 62 f.

kring pensioner och behandlingen av sådana rättigheter vid bodelning, framför allt i sin avhandling *Makars pensionsrättigheter*. Eva Ryrstedt har i sin avhandling *Bodelning och bostad* fokuserat på fast egendom och gemensam bostad, under och efter ett samboförhållande eller äktenskap. Särskilt belyses normativa grundmönster och den motsättning som finns mellan å ena sidan ekonomisk självständighet, med bland annat individuell äganderätt, och å andra sidan ekonomisk gemenskap och krav om att dela med sig av sin egendom.

Min uppsats har utgångspunkten i betydelsen av att planera för äktenskapets upplösning och tillvägagångssätt för detta. Vidare undersöks och reflekteras över tredjemansföreskrifters inverkan på möjligheten att planera och ifall lagen skulle kunna säkerställa detta intresse i vidare utsträckning än idag. Ett upplägg jag inte tycker mig ha funnit framlagt sedan tidigare.

1.5 Disposition

Efter det inledande kapitlet ger jag i kapitel två en överblick kring makars egendom följt av en kort bakgrund till nuvarande äktenskapslagstiftning och den diskussion som fördes i lagförarbetena rörande likadelningsprincipens vara eller inte vara. Denna bakgrund är i min mening av vikt för att få en känsla för reglernas funktion och syfte och utgör en god grund för uppsatsens vidare innehåll. Vidare i kapitel tre presenterar jag huvudsakliga regler som blir aktuella vid bodelning mellan makar. Härpå följer det fjärde kapitlet där jag beskriver regler kring arv och makars arvsrätt. I kapitel fem redogör jag för hur makar genom äktenskapsförord, testamente och gåvor i förväg kan planera inför äktenskapets upplösning. Vidare redogör jag i kapitel sex kring så kallade tredjemansföreskrifter, det vill säga när tredje man planerat och utfäst villkor exempelvis i samband med en gåva om att egendom ska vara mottagarens enskilda. Här redogörs också för surrogation av enskild egendom samt när egendom riskerar tappa sin karaktär såsom enskild. I kapitel sju analyserar jag framlagt material kopplat till uppställda frågeställningar.

2. GIFTORÄTTENS OMFATTNING OCH DELNINGSPRINCIPER VID BODELNING

2.1 Makars egendom och giftorätten

De som ingår äktenskap med varandra blir makar och äktenskapet består tills det, genom skilsmässa eller ena makens död, upplöses.¹³ Inom äktenskapet uppstår en ekonomisk gemenskap i form av giftorätt men vardera make råder över sin ekonomi, sin egendom och ansvarar för sina skulder.¹⁴ Makars egendom kan utgöra giftorättsgods eller enskild egendom. Störst betydelse får egendomsindelningen vid bodelning där huvudregeln stadgar att enbart giftorättsgods ska ingå.¹⁵

Giftorätten kan beskrivas som en makes, fram till bodelning, vilande anspråk på en viss andel av den andra makens giftorättsgods. Omvänt kan giftorättsgodset sägas utgöra den del i en makes egendom som den andre maken har giftorätt i. En skev och felaktig uppfattning är att giftorätt innebär samäganderätt. Vid äktenskapets ingång sker inte något förvärv av äganderätt. Detta sker först vid bodelning, i det fall en make tillskiftas egendom från den andre maken.¹⁶ Vem av makarna som de facto äger viss egendom härrör sig till allmänna förmögenhetsrättsliga principer. Den make som genom köp, byte, gåva eller på annat sätt tillfört viss egendom till det gemensamma boet är i förhållandet makarna emellan att betrakta som ägare till denna egendom.¹⁷

Makars egendom utgör som huvudregel giftorättsgods, under förutsättning att egendomen inte är enskild.¹⁸ På vilka grunder egendom kan få karaktären såsom enskild redogörs uttömmande i 7:2 ÄktB.¹⁹ Egendom kan bland annat bli enskild genom att makar agerat och upprättat äktenskapsförord eller genom tredje mans villkor, exempelvis i samband med en gåva.²⁰ Enskild egendom är något jag utvecklat mer fördjupat i kapitel 6.

Egendomsindelningen varar så länge äktenskapet består. Med detta följer att även sådan egendom som make förvärvar, sedan talan väckts om äktenskapsskillnad och fram till det att dom fallit och vunnit laga kraft,

¹³ 1:1 samt 1:5 ÄktB.

¹⁴ 1:3 ÄktB.

¹⁵ Prop. 1986/87:1 s. 127; 7:1 samt 10:1 ÄktB.

¹⁶ Teleman, *Bodelning*, s. 23 f.

¹⁷ Teleman & Tottie, s. 35 (kommentaren till 1:3 ÄktB).

¹⁸ 7:1 ÄktB.

¹⁹ Prop. 1986/87:1 s. 128.

²⁰ 7:2 st. 1 p. 1-2 ÄktB.

kommer utgöra giftorättsgods förutsatt att egendomen inte är enskild. I bodelning som förrättas på grund av skilsmässa ska dock enbart giftorättsgods förvärvat innan väckt talan om äktenskapsskillnad ingå, 10:1 samt 9:2 ÄktB. Sådan egendom, som förvärvats under pågående äktenskapsskillnad, kan dock vara av betydelse dels när det kommer till viss avkastning av egendom, 9:3 ÄktB, och vidare i det fall väckt talan om äktenskapsskillnad inte leder till att äktenskapet upplöses. I det sistnämnda fallet förblir sådan egendom som utgångspunkt giftorättsgods inom äktenskapet och kommer ingå i en framtida bodelning.²¹

Som huvudregel kan sammanfattat sägas att all makars egendom som förvärvats såväl före som under äktenskapet, oavsett om det rör sig om fast eller lös egendom utgör giftorättsgods, med undantaget för om egendomen är enskild.²²

Så som ovan beskrivits stadgar huvudregeln att vardera make fritt förfogar över sin egendom.²³ Det står därmed som grund en make fritt att exempelvis sälja eller hyra ut sin egendom. Några undantag till denna huvudregel finns när det kommer till makarnas gemensamma bostad och bohag. Vissa dispositioner kräver då samtycke, såväl för egendom som utgör giftorättsgods som viss egendom som utgör en makes enskilda.²⁴ Dessa så kallade rådighetsinskränkningar kan sägas ge den andre maken såväl en medbestämmanderätt över, som ett skydd mot, överraskande åtgärder rörande denna egendom.²⁵ Rådighetsinskränkningarna och kravet på samtycke är tvingande och gäller såväl inom äktenskapet som efter äktenskapsskillnad, ända tills dess att bodelning skett och egendom delats upp mellan makarna.²⁶

2.2 Ekonomisk sammanflätning och likadelning som huvudprincip

2.2.1 Kort tillbakablick

Äldre äktenskapslagstiftning från 1734 ersattes år 1920 av en ny giftermålsbalk, GB. En betydande skillnad mot tidigare lagstiftning är här att mannens dominerande ställning över kvinnan överges. Grundläggande är istället idén om jämställdhet mellan man och kvinna, vilken formar det nya systemet med regler där vardera make äger och förvaltar sin egendom samt ansvarar för sina skulder. Tanken om gemenskap hade funnits sedan tidigare och upprätthålls genom giftorätten, men nu i en ny utformning genom

²¹ Teleman & Tottie, s. 157 (kommentaren till 7:1 ÄktB).

²² Teleman, *Bodelning*, s. 52 ff.

²³ 1:3 ÄktB.

²⁴ 7:5 ÄktB.

²⁵ Teleman & Tottie, s. 182 (kommentaren till 7:5 ÄktB).

²⁶ Prop. 1986/87:1 s. 136.

bibehållen äganderätt under bestående äktenskap och rätt till hälftindelning vid dess upplösning. Under därpå följande decennier tillsattes en parlamentarisk sammansatt lagstiftningskommitté, familjelagssakkunniga. Kommittén fick ansvar för översyn av regelverket, påkallat bland annat med anledning av samhällsutveckling och ändrade familjemönster. Denna översyn skedde i flera steg.²⁷

Utgångspunkten vid översynen av äktenskapslagstiftningen var att finna lösningar på praktiska problem. Familjelagssakkunniga framhöll att familjerätten utgör ett ytterst komplicerat område då människor har vitt skilda värderingar och intressen. Att hitta praktiska lösningar som passar alla och lagstiftning som lämpar sig i många olika situationer är inte en enkel uppgift. Avvägningar måste hela tiden göras då det som verkar rättvist i ett läge kan framstå helt orimligt i ett annat. Eftersom det rör sig om civilrättslig lagstiftning som tillämpas av parterna själva utgör enkelhet och icke tvetydiga regler en målbild. Reglerna bör ge rimliga resultat i flertalet fall men behöver ibland öppna för jämkning i det enskilda fallet. Vidare uttalas att såväl personliga motsättningar som mänsklig värdighet är vad äktenskapliga stridigheter om ekonomiska värden och ägande innerst inne handlar om, något som kan vara värt att ha i minnet.²⁸

Arbetet om ekonomiska verkningar av äktenskapet lades fram i betänkandet (SOU 1981:85) *Äktenskapsbalk*. Som en följd av detta antogs några år senare den nya, och idag fortsatt aktuella, äktenskapsbalken av riksdagen. Därtill förstärktes efterlevande makes arvsrätt genom ändringar i ärvdabalken. Reglerna trädde i kraft den 1 januari 1988.²⁹

2.2.2 1988 års äktenskapsbalk

Det övergripande syftet med äktenskapsbalkens nya regler påtalas främst vara att åstadkomma bättre utjämningsmöjligheter mellan den ekonomiskt starkare och den ekonomiskt svagare maken då egendom ska fördelas i händelse av äktenskapets upplösning genom skilsmässa. Utöver detta åsyftas regler för ett starkare ekonomiskt skydd åt efterlevande maka i händelse av den andra makens död.³⁰ En modern äktenskapslagstiftning måste därtill främja jämställdhet mellan könen och uppmuntra till självständighet mellan makar. Detta samtidigt som det är av stor vikt att lagstiftningen säkerställer ekonomiskt skydd för den svagare parten vid äktenskapets upplösning. Lagstiftningen behöver således balansera dessa delvis motstående intressen.³¹

²⁷ Agell & Brattström, s. 26 ff.

²⁸ SOU 1981:85 s. 98.

²⁹ Prop. 1986/87:1 samt Bet. LU 1986/87:18.

³⁰ Prop. 1986/87:1 s. 1.

³¹ Prop. 1986/87:1 s. 39.

Vid äktenskapet uppstår som regel en ekonomisk sammanflätning mellan makarna. Alldeles oavsett om avsikten har varit att var och en, i ekonomiskt hänseende, ska sköta sitt så vävs ekonomierna samman för de som delar bostad och hushåll. Bostad, bohag och diverse förnödenheter införskaffas i det gemensamma hushållet och därtill krävs arbetsinsatser av olika slag och grad för att sköta hem och hushåll. Hur omfattande den ekonomiska gemenskapen och sammanflätningen blir avgörs i hög grad av hur makarna fördelar utgifter och sysslor. Den faktiska uppdelningen av sysslor och utgifter kan lätt ge följden att en bristande balans i ekonomiskt hänseende uppstår. Det finns, med hänsyn till denna bristande balans, ett behov av att säkerställa skydd åt den ekonomiskt svagare parten när äktenskapet upplöses.³²

Att reglerna är av stor praktisk vikt för de flesta skapar därtill utgångspunkten att lagstiftningen ska kunna förstås av var och en. I så stor utsträckning som möjligt ska en enkelt utformad lagstiftning tillse att risk för inbördes konflikter minskar och att makarna själva kan lösa sina mellanhavanden. Detta är av vikt för såväl individ som samhälle eftersom kostsamma tvister på så vis kan undvikas.³³

Likadelningsprincipen har sitt ursprung i den, genom ett nordiskt samarbete på 1920-talet, reformerade äktenskapslagstiftningen. Huruvida principen skulle kvarstå som huvudprincip vid bodelning diskuterades under framtagandet av 1988 års äktenskapsbalk. Departementschefen lyfte fram att betydande förändringar skett i såväl familjemönster som samhällsförhållanden. Ett ökat antal äktenskap konstateras upplösas genom skilsmässa men flertalet äktenskap är fortsatt livsvariga. Samtidigt konstateras att utvecklingen gått i rätt riktning vad gäller fullständig faktiskt jämställdhet mellan makar, om än i en mer långsam takt än önskvärt. Lagstiftningen kring makars egendom ska beakta en strävan mot jämställdhet mellan könen och bidra till utveckling i riktning mot båda makarnas ekonomiska självständighet samt rättslig jämställdhet dem emellan. Just att främja makars självständighet gav underlag för diskussion kring om likadelning faktiskt bör utgöra huvudprincipen framgent eller om ett annat delningssystem bättre skulle främja detta mål.³⁴

Alternativ till likadelning är att på något vis försöka bevara vardera makes egendomsinnehav opåverkat av äktenskapet. Detta kan uppnås genom en total egendomsskillnad mellan makar under hela äktenskapet, där all egendom en make äger blir dennes enskilda. En sådan lösning konstateras i propositionen vara ett alldeles för långtgående avsteg från gällande

³² SOU 1981:85 s. 121 f.

³³ Prop. 1986/87:1 s. 39.

³⁴ Prop. 1986/87:1 s. 42 f.

principer och anses uteslutet. Ett annat alternativ är att vardera make får behålla den egendom man hade innan äktenskapet ingicks eller sådan egendom som under äktenskapet förvärvats genom arv, gåva eller testamente. Vid sådan, så kallad återgångsdelning, blir det enbart aktuellt att dela egendom som är ett direkt resultat av samlevnaden. Återgångsdelning konstateras vara det mest rättvisa alternativet vid korta äktenskap. Därtill vore lösningen mest praktisk främst när en kortare tid förflutit, eftersom det då kan tänkas vara enklare att avgöra vilken egendom som tillkommit före respektive under äktenskapets gång. Orättvisor i korta äktenskap konstateras dock kunna motverkas genom jämningsreglerna. Vid långa äktenskap uttalas istället likadelning vara mest rättvist då en återgångsdelning riskerar att insatser som gjorts för gemensamma intressen annars inte säkert kommer att beaktas i tillräcklig grad. För likadelning talar därtill att en reform, med införande av återgångsdelning, sannolikt skulle missgynna kvinnor och driva jämställdhetskampen mellan könen i fel riktning. Likadelning anses också praktiskt enklare då sådant som inflationseffekter eller frågor kring exempelvis sammanblandning kopplat till enskild egendom annars kan bli svåra att reda ut. Sannolikt antas likadelning härmed leda till ett färre antal tvister mellan makar. Nyss angivna skäl bidrog till att likadelningsprincipen ansågs vara den som även bör gälla framgent.³⁵ Enligt lagutskottet ansågs det vidare särskilt betydelsefullt att likadelning sedan länge utgör ett, bland allmänheten, känt delningssystem. Därtill påtalas att betydelsen av nordisk rättslikhet är stor.³⁶

2.3 Nordisk rättslikhet och den norska modellen

GB, giftermålsbalken från 1920, utformades genom ett nordiskt samarbete. Ett sådant samarbete anses som grund mycket värdefullt och betydelsen har kommit att öka över tid, parallellt med en mer omfattande rörlighet över gränserna. Särskilt kopplat till familjerättslig lagstiftning finns det, för de människor som flyttar över de nordiska gränserna, ett intresse i att lagstiftningen mellan länderna är av likartad karaktär. Att eftersträva nordisk rättslikhet har utgjort en viktig utgångspunkt i förarbetena till 1988 års äktenskapsbalk.³⁷

Principen om likadelning utgör, sedan 1900-talets början, grundprincipen i samtliga nordiska länder. Skilsmässor var initialt ovanliga, de flesta äktenskap upplöstes genom ena makens dödsfall. Behovet av jämningsregler var därför till en början ytterst begränsat. Då antalet skilsmässor under senare delen av 1900-talet kraftigt har stigit har behovet till begränsning av giftorättens vida omfattning ökat, inte minst kopplat till kortvariga äktenskap. Skevdelningsregler, med främsta syfte att förhindra

³⁵ Prop. 1986/87:1 s. 43 f.

³⁶ Bet. LU 1986/87:18 s. 14.

³⁷ Prop. 1986/87:1 s. 38 f.

att en make på olämpligt vis kommer åt pengar genom skilsmässa, har därför kommit att införas i samtliga nordiska länder. Reglerna har ursprungligen utformats med grund i någon slags skälighetsbedömning. Den mer förmögne maken har i särskilda fall givits möjligheten att undanta mer av sitt giftorättsgods än vad likadelning skulle resulterat i.³⁸ I svensk äktenskapslagstiftning finns denna jämningsregel i 12:1 ÄktB.³⁹

Norge har en modell som utmärker sig när det kommer till utformning av skevdelningsregeln. Här infördes år 1991 en regel som innebär avsteg från huvudprincipen om hälftindelning. Formellt sett utgör likadelning av giftorättsgodset fortsatt huvudregeln.⁴⁰ Materiellt sett har skevdelning kommit att bli huvudregeln i de fall detta begärs och tillräcklig bevisning kan presenteras.⁴¹ Istället för skälighetsbedömning som grund för skevdelning kommer tillämpningen av regeln ytterst handla om bevisning kring ursprunget till de egendomsvärden som önskas undantas.⁴²

Som huvudregel kan en make kräva att värdet av egendom som klart kan härledas till sådan egendom som maken ägt innan äktenskapets ingående, eller senare erhållit som gåva eller arv från annan än den andra maken, ska undantas från likadelning.⁴³ Regeln innebär att en så kallad återgångsdelning kan tillämpas, där delning sker enbart av medel som är ett resultat av äktenskapet. Den make som kräver skevdelning bär bevisbördan för att det värde som ska undantas klart kan härledas till sådan egendom som omfattas av regeln. Ett högt uppställt beviskrav kan konstateras. Regeln har inte utformats till förmån för någon av makarna utan kan påkallas av dem var och en. Det som stadgas är undantag av ett visst värde, inte av särskild egendom. Egendomen i sig kan komma att ingå i lottläggning mellan makarna. En värdeökning av egendomen, hänförlig till allmän prisutveckling, får även den undantas men motsatsen gäller en värdeökning med grund i någon av eller båda makarnas insatser under äktenskapet. Det har visat sig att svåra gränsdragningsproblem kan uppstå vid tillämpning av regeln. Inte minst frågan om surrogat blir aktuell att avgöra, det vill säga om nyanskaffad egendom utgör ersättning för tidigare ägd egendom. Egendom kan också tänkas vara av blandad karaktär i fall när den anskaffats både med egendom som får undantas och sådan egendom som är föremål för hälftindelning.⁴⁴

³⁸ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 373 f.

³⁹ Äktenskapsbalkens jämningsregler behandlas i avsnitt 3.3.

⁴⁰ 58 § st. 1 men. 1 lov om ekteskap av 4 juli 1991 nr. 47 (ekteskapsloven).

⁴¹ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 383.

⁴² Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 374.

⁴³ 59 § st. 1 ekteskapsloven.

⁴⁴ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 383 ff.

Som exempel på frågor som avgjorts i domstol kan nämnas ett fall där ena maken erhållit arv efter sina föräldrar och använt pengarna för att amortera en skuld på makarnas gemensamma bostad. Högsta instans i Norge, Høyesterett, slog då fast att maken fick undanta amorteringsbeloppet med justering för inflation. Värdeökningen på fastigheten blev däremot föremål för hälftindelning.⁴⁵ Vidare kan nämnas ett fall där ena maken ärvt en tomt på vilken makarna gemensamt investerade i uppförandet av en gemensam bostad. Domstolen kom då fram till att bostaden och marken som bostaden uppförts på ska ses som två olika tillgångar. Markens värde inklusive värdeökning fick undantas från den egendom som skulle delas lika mellan makarna.⁴⁶

Rätten att undanta värde från bodelning enligt 59 § st. 1 ekteskapsloven begränsas helt eller delvis i det fall ett undantagande skulle leda till ett ”åpenbart urimelig resultat”. I lagtexten anges dels äktenskapets varaktighet och vidare makarnas insats för familjen som särskilt beaktansvärt vid rimlighetsbedömningen.⁴⁷ En restriktiv tillämpning kan uttolkas genom ordvalet att undantagande av värde ska begränsas först vid uppenbar orimlighet. Detta bekräftas i lagförarbeten där det uttalas att regeln är tänkt som en undantagsregel.⁴⁸

Ett fall kan nämnas där frågan om undantagsregelns tillämplighet varit aktuell. Kopplat till äktenskapets varaktighet uttalade domstolen att tio år inte ger någon betydelse i varken ena eller andra riktningen vid rimlighetsbedömningen. I samma fall gav inte heller makarnas insats för familjen upphov till någon uppenbar orimlighet. Genom den ena makens högre inkomst och den andra makens större andel av arbetet med hem och barn ansågs paret ha bidragit lika mycket. Domstolen konstaterade att kravet om ett ”åpenbart urimelig resultat” sätter en snäv gräns för att tillämpa undantaget framför huvudregeln i 59 § st. 1 ekteskapsloven.⁴⁹

Giftorättens omfattning är en intressant fråga. Att behov finns av att begränsa giftorätten i olika fall råder det nog inga tvivel om, särskilt vid korta äktenskap. Som konstaterats ovan sticker Norges modell ut när det kommer till utformningen av regeln som är tänkt möjliggöra en begränsning av giftorätten.

Ryrstedt menar att den norska skevdelningsregeln har sina klara begränsningar dels på grund av beviskravet kopplat till egendomens

⁴⁵ Rt 2008 s. 769.

⁴⁶ Rt 2004 s. 108.

⁴⁷ 59 § st. 2 ekteskapsloven.

⁴⁸ NOU 1987:30 s. 130.

⁴⁹ Rt 1999 s. 177.

ursprung och dels i och med rimlighetsbedömningen i den snäva undantagsregeln. Svåra gränsfall uppkommer till följd av regeln.⁵⁰

Göran Lind anser att den norska skevdelningsregeln är ett steg på vägen mot ett nytänkande i nordisk rätt och framförallt att en begränsning av giftorätten utgör ett steg mot större individuell ekonomisk självständighet. Vid en begränsning av giftorätten kan skyddet för den svagare maken komma att anta karaktären av ett grundskydd.⁵¹

Agell har framfört att behovet att begränsa giftorättens breda omfattning är stort, särskilt eftersom många äktenskap upplöses genom skilsmässa. Inte minst då fler sedan gifter om sig och kan ha såväl barn som omfattande egendom med sig in i det nya äktenskapet. Han har påtalat att tiden möjligen är mogen för att i nordiska länder utesluta egendom som inte är ett direkt resultat av äktenskapet från delning. En sådan återgångsdelning är vidare ett vanligt system i många europeiska länder. Givet den europeiska rörligheten och integrationen vore likartade regler bra. En begränsning av giftorätten skulle samtidigt ge den fördelen att makarnas behov att teckna avtal om egendomsförhållanden bör minska. Nackdelar med en mer begränsad giftorätt kan givetvis identifieras. Bland annat skulle kompletterande regler krävas som ger möjlighet att vid skiftande omständigheter nå acceptabla slutresultat. Agell menar vidare att den norska lösningen utgör ett "halvhjärtat" steg på vägen till att principiellt förändra giftorättens omfattning. Ett skäl till den ståndpunkten är bland annat att regleringen kan tänkas ge skilda rättsverkningar jämfört med situationen när egendom är enskild genom äktenskapsförord eller villkor av tredje man. Enligt 59 § ekteskapsloven ges rätt att undanta värden som kan föras tillbaka till viss egendom. Tekniken för undantagande av enskild egendom är annorlunda eftersom egendom, liksom surrogat till denna, som huvudregel då inte ingår i bodelning. Den värdemässiga undersökningen av ursprunget till egendom som önskas undantas har därtill dragit med sig svåra bedömningsproblem i rättstillämpningen. En regel byggd på surrogat, det vill säga egendom och vad som satts istället för denna, skulle troligen göra det hela enklare även om en sådan regel kan dra med sig problem av andra slag.⁵²

⁵⁰ Ryrstedt, s. 171.

⁵¹ Lind, s. 75.

⁵² Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 404 ff.

3. BODELNING OCH UNDERHÅLL

När ett äktenskap upplöses, genom skilsmässa eller ena makens död, ska bodelning som huvudregel ske.⁵³ Oavsett vilken orsak som föranleder bodelningen går den i huvudsak till på samma sätt. Det övergripande syftet är likadelning av makarnas nettogiftorättsgods, det vill säga att var och en efter skuldtäckning har rätt att ta lika delar.⁵⁴

Som utgångspunkt råder avtalsfrihet mellan makar kring bodelning, vilket följer av allmänna rättsgrundsatser.⁵⁵ Civilrättsliga lagar har oftast till funktion att vara utfyllande. Har parter inte tecknat avtal så ger lagen ett ramverk att förhålla sig till för att finna en lösning i frågan. Detta ger lagbestämmelserna formen av att vara dispositiva. Den bakomliggande tanken är att var och en själva i stor utsträckning ska få bestämma över sitt. På vissa områden, exempelvis där någon part kan tänkas befinna sig i underläge, finns tvingande regler som gäller alldeles oavsett vad parter har avtalat.⁵⁶ Avtalsfriheten är omfattande när det kommer till bodelning. Makar ska, så långt möjligt utan att grundläggande skyddsintressen åsidosätts, ha frihet att ordna sina mellanhavanden och själva bestämma i vilken omfattning utjämning enligt lagens likadelningsprincip ska ske.⁵⁷ Ett sådant grundläggande skyddsintresse, vilket begränsar makars avtalsfrihet, finns i att borgenärer inte ska bli lidande genom hur makar valt att fördela sin egendom vid bodelning. Makars vidsträckta avtalsfrihet ska inte kunna leda till nackdel för den ena makens borgenärer.⁵⁸

I detta kapitel redogör jag för huvuddragen i äktenskapsbalkens bodelningsregler, vilka sätter ramen om makarna inte kommit överens om annat.

3.1 Allmänt om bodelning

Bodelning ska göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag ena maken avlider, alternativt den dag då talan om äktenskapskillnad väckts.⁵⁹ Denna tidpunkt brukar omnämnas som den kritiska tidpunkten, genom vilken bodelningens omfattning bestäms. Egendom som förvärvas, liksom skulder som uppkommer efter denna tidpunkt, ska i princip lämnas utanför bodelningen.⁶⁰

⁵³ 1:5 samt 9:1 ÄktB.

⁵⁴ Håstad m.fl., s. 451.

⁵⁵ Prop. 1986/87:1 s. 64.

⁵⁶ Håstad m.fl., s. 56 f.

⁵⁷ Prop. 1986/87:1 s. 66 f.

⁵⁸ Teleman & Tottie, s. 442 (kommentaren till 13:1 ÄktB).

⁵⁹ 9:2 ÄktB.

⁶⁰ Agell & Brattström, s. 186 f.

Lagen ger inte vägledning kring vare sig hur eller vid vilken tidpunkt egendom som omfattas av bodelningen ska värderas. Den dominerande uppfattningen är att värdering ska ske när boet blivit utrett eller att faktisk bodelning avslutats, inte vid den kritiska tidpunkten.⁶¹ Att värdera vid den kritiska tidpunkten skulle kunna äventyra grundidén om likadelning. Det bör dessutom vara praktiskt enklare att sätta ett värde i nutid än bakåt i tiden.⁶² På så vis får såväl en värdeuppgång som ett fall, kopplat till sådant som ligger utanför parternas kontroll, bäras eller njutas av båda parter.⁶³

Från den kritiska tidpunkten fram till dess att själva bodelningen genomförs kan lång tid förflyta. Makarna har därför såväl en redovisnings- som en upplysningsplikt rörande sin egendom från den kritiska tidpunkten fram tills dess att bodelning faktiskt förrättas, 9:3 ÄktB. Respektive make har kvar förvaltningsrätten över sin egendom men efter den kritiska tidpunkten, när den andra makens giftorättsanspråk aktualiseras, ligger det i båda parter intresse hur egendomen förvaltas. I lagtexten uttrycks redovisningsplikten omfatta ”egendom”. Såväl giftorättsgods som enskild egendom åsyftas här.⁶⁴ Något ytterligare som inte uttryckligen framgår av lagtexten är att redovisningsskyldigheten också omfattar avkastning ur sådan egendom som ska ingå i bodelningen, såväl avseende tiden före som efter den kritiska tidpunkten.⁶⁵ Detta är något som kan anses strida mot regeln att bodelning görs med utgångspunkt i egendomsförhållandena vid den kritiska tidpunkten.⁶⁶

Bodelning förrättas av makarna och är i första hand deras ensak att gemensamt enas kring.⁶⁷ Vid oenighet kring bodelningen finns det en möjlighet att via domstolen få förordnat en bodelningsförrättare som har till uppgift att se till att bodelning kommer till stånd, 17:1 ÄktB. Som underlag till bodelningen kan en bouppteckning upprättas där respektive makes tillgångar och skulder specificeras. Detta är dock inget krav när skilsmässa föranleder bodelningen.⁶⁸ I händelse av dödsfall utgör det däremot ett krav att bouppteckning upprättas senast tre månader efter dödsfallet, 20:1 ÄB. Bouppteckningen ligger sedan till grund för bodelning och fördelning av arv. I det fall ena maken avlidit förrättas bodelning av den efterlevande maken samt den avlidnes arvingar och universella testamentstagare, 9:5 men. 3 ÄktB. Det är dock relativt vanligt att en fullständig bodelning inte behöver äga rum vid ena makens död, kopplat till efterlevande makes rätt

⁶¹ Prop. 1986/87:1 s. 159; Agell & Brattström, s. 197; Teleman, *Bodelning*, s. 121.

⁶² Prop. 1986/87:1 s. 159.

⁶³ Teleman, *Bodelning*, s. 122.

⁶⁴ Agell & Brattström, s. 205.

⁶⁵ Prop. 1986/87:1 s. 156; Agell & Brattström, s. 209; Teleman, *Bodelning*, s. 53.

⁶⁶ Teleman, *Bodelning*, s. 53.

⁶⁷ 9:5 men. 1 ÄktB; Teleman & Tottie, s. 246 (kommentaren till 9:5 ÄktB).

⁶⁸ 9:7 ÄktB.

till arv genom 3:1 ÄB. Så är fallet om det enbart finns gemensamma barn och barnbarn eller om bröstarringar saknas till den avlidna. Då övertar efterlevande maken, genom bodelning och arvsrätt, hela boet som en förmögenhetsmassa.⁶⁹

Formkrav gäller för bodelningsavtal. Handlingen ska upprättas skriftligt och undertecknas av båda parter.⁷⁰ Först när båda parter undertecknat föreligger en giltig bodelning.⁷¹ Formkraven syftar till att förhindra förhastade avtal samt till att fungera som framtida bevismedel för att undvika tvister. Det är tillräckligt att ett originalavtal upprättas men varje make har rätt till en bestyrkt kopia av handlingen.⁷² För de som önskar finns sedan möjlighet att registrera bodelningsavtalet i äktenskapsregistret via Skatteverket.⁷³ Vad gäller avtalets innehåll i övrigt har HD uttalat det vara tillräckligt att det av handlingen framgår att delning skett, det behöver däremot inte framgå hur fördelningen gjorts. Närmare uppgifter om hur egendom och ansvar för skulder fördelats är därmed inget krav för att utgöra en fullständig bodelning.⁷⁴ Inför en omedelbart förestående äktenskapsskillnad kan makar avtala om den kommande bodelningen. För ett sådant föravtal gäller samma formkrav som för bodelningsavtal.⁷⁵

Genom bodelning klargörs att den ekonomiska gemenskapen mellan makarna upphört. Att beaktat lagens formkrav ha bodelat kan vara av mycket stor betydelse, men av olika anledningar skjuter många detta framför sig. Detta kan föra med sig såväl utredningssvårigheter som risk för rättsförlust och annan problematik. Särskilda problem kan exempelvis uppstå i det fall en part avlider innan bodelningen slutförts. Att formenligt ha förrättat bodelning blir då av yttersta vikt eftersom det i annat fall saknas bevismedel för att den faktiskt ägt rum. En sådan situation kan då leda till tvist mellan makar eller deras rättsinnehavare och därtill vålla problem i förhållande till tredje man.⁷⁶

Att bodelning som huvudregel ska ske vid äktenskapets upplösning står klart.⁷⁷ Det saknas dock såväl tidsfrist, inom vilken bodelning måste äga rum, som sanktion ifall regeln inte efterlevs. Något som här är värt att nämna är att en makes giftorättsanspråk, det vill säga dess krav på del i den andra makens giftorättsgods, inte träffas av regler kring preskription. Då många makar låter slutgiltig bodelning vänta kan det komma som en

⁶⁹ Håstad m.fl., s. 459.

⁷⁰ 9:5 men. 2 ÄktB.

⁷¹ NJA 2009 s. 437; Teleman, *Bodelning*, s. 342.

⁷² Teleman & Tottie, s. 247 f. (kommentaren till 9:5 ÄktB).

⁷³ 13:6, 16:1 samt 16:2 ÄktB.

⁷⁴ NJA 1994 s. 265.

⁷⁵ 9:13 st. 1 ÄktB.

⁷⁶ Teleman, *Bodelning*, s. 283.

⁷⁷ 9:1 ÄktB.

övertäckning många år senare om ett gifträttsanspråk då framställs.⁷⁸ Långvarig passivitet i kombination med andra omständigheter kan dock innebära att en make förlorar rätten till bodelning eftersom det kan tolkas som en underlåtenhet eller eftergift.⁷⁹ Vid bodelning med anledning av dödsfall finns däremot en tidsaspekt att förhålla sig till då det är ett krav att bodelning skett innan arvsifte kan förrättas.⁸⁰

Brattström & Singer har argumenterat för införande av en tidsgräns, vid vilken gifträtten senast ska kunna göras gällande. De menar att tio år är en lämplig tidsgräns grundat i likhet med den allmänna preskriptionsfristen på fordringar. Dessutom bör rimligen en svagare part inom denna tid hunnit samla sig och haft möjlighet att göra sin rätt gällande. Detta viktiga skydd för en svagare part, vilket gifträtten syftar till att tillse, får nämligen inte riskera att sättas ur spel.⁸¹ Teleman menar att ett införande av en preskriptionsregel för rätten till bodelning bör minska såväl parternas rättsosäkerhet som andra problem i sammanhanget. Något som i sin tur skulle kunna leda till ett färre antal bodelningstvister.⁸²

Frågan är i nutid aktuell på den politiska agendan. Civilutskottet har med anledning av motionsyrkanden föreslagit ett tillkännagivande till regeringen. Bland annat framförs att regeringen bör se över ett införande av en tidsgräns för när bodelning ska vara utförd.⁸³ Utskottets förslag till riksdagsbeslut har bifallits av riksdagen.⁸⁴ Det återstår att se om frågans aktualitet leder till reformerade regler framöver.

3.2 Andelsberäkning och lottläggning

En bodelning inbegriper två olika moment. Första momentet består i en andelsberäkning där boet till att börja med utreds genom att tillgångar och skulder klarläggs. Utifrån detta sker en beräkning för att bestämma till vilket värde varje make ska erhålla egendom. Andra momentet består i lottläggning vilken går ut på att bestämma specifikt vilken egendom som ska tillfalla vardera make.⁸⁵ Vid andelsberäkningen kan jämningsregler i äktenskapsbalken komma att aktualiseras och påverka beräkningen. Dessa regler utvecklas vidare i avsnitt 3.3.

⁷⁸ Teleman, *Bodelning*, s. 275 f.

⁷⁹ Teleman & Tottie, s. 232 (kommentar till 9:1 st. 1 ÄktB); NJA 1993 s. 570; NJA 2009 s. 437; RH 2002:19.

⁸⁰ 23:1 st. 2 ÄB.

⁸¹ Brattström & Singer, 'Preskription av äktenskapets rättsverkningar?', s. 20.

⁸² Ds 2005:34 s. 156.

⁸³ Bet. 2022/23:CU6 s. 1.

⁸⁴ Rskr. 2022/23:165.

⁸⁵ Teleman, *Bodelning*, s. 49.

I bodelningen ingår makarnas giftorättsgods, vilket utgör all egendom utom enskild egendom.⁸⁶ Vad som utgör enskild egendom specificeras i 7:2 ÄktB och sådan egendom ingår som huvudregel inte i bodelningen. Är makarna överens kan dock egendom som gjorts enskild genom äktenskapsförord, samt ersättningsegendom och avkastning till denna egendom, ändå ingå.⁸⁷ Som utgångspunkt är det följaktligen makarnas giftorättsgods som ska ingå i bodelningen. Dock finns särskilda regler som ger respektive make rätt att undanta delar av giftorättsgodset från delning.

Varje make har rätt att ”i skälig omfattning” undanta personlig egendom såsom kläder och andra föremål för personligt bruk.⁸⁸ Denna rätt tillkommer makar personligen och kan inte påkallas av företrädare för dödsbo i händelse av ena makens död.⁸⁹ Vad som utgör skälig omfattning bedöms utefter makarnas ekonomiska förhållanden i varje enskilt fall.⁹⁰ När det rör sig om så pass värdefulla tillgångar att dessa snarare kan ses som en kapitalplacering än ett bruksföremål ska de rimligen ingå i bodelning. Därmed kan ett mycket dyrbart smycke bli föremål för delning medan smycken i allmänhet får undantas såsom personlig egendom.⁹¹ Rätten att undanta egendom får avgöras i förhållande till vad en make sammanlagt vill skilja från det som ska delas.⁹²

Vidare får makar från bodelning undanta egendom, eller vad som trätt i dess ställe, samt avkastning av densamma som härstammar från ersättning för personskada och kränkning.⁹³ Likt vad gäller för personlig egendom så gäller denna undantaganderätt enbart till förmån för efterlevande make när bodelning sker med anledning av dödsfall.⁹⁴

Därtill får vardera make undanta rättigheter vilka inte är överlåtbara eller som är av personlig art samt därtill, under vissa förutsättningar, olika pensionsrättigheter från bodelning.⁹⁵ Det kan här exempelvis röra sig om upphovs- eller patenträttsliga rättigheter.⁹⁶ För pensionsrättigheter gäller olika regler beroende på om bodelningen föranleds av makes död eller skilsmässa. Vid bodelning på grund av dödsfall ska pensionsrättigheter som särskilt specificeras i lagen inte ingå i bodelningen.⁹⁷ Vid bodelning

⁸⁶ 10:1 samt 7:1 ÄktB.

⁸⁷ 10:4 st. 1 men. 1 ÄktB.

⁸⁸ 10:2 men. 1 ÄktB.

⁸⁹ 10:2 men. 2 ÄktB.

⁹⁰ Prop. 1986/87:1 s. 161.

⁹¹ Telemann, *Bodelning*, s. 95 f.

⁹² Prop. 1986/87:1 s. 161.

⁹³ 10:2a st. 1 ÄktB.

⁹⁴ 10:2a st. 2 ÄktB.

⁹⁵ 10:3 st. 1 ÄktB.

⁹⁶ Agell & Brattström, s. 124 f.

⁹⁷ 10:3 st. 2 ÄktB.

föranledd av äktenskapsskillnad ska specificerade pensionsrättigheter istället helt eller delvis undantas om det, med hänsyn bland annat till makarnas ekonomiska förhållanden, vore oskäligt om hela pensionsrätten ingick.⁹⁸ Makar kan också, om de är ense, undanta sådan egendom med stöd av 10:4 st. 3 ÄktB.

Vidare finns en arvsrättslig regel som, i det fall någon av makarna varit gift sedan tidigare, blir aktuell vid bodelning. Enligt 3:6 ÄB ska värden som erhållits med fri förfoganderätt på grund av tidigare makes död och som omfattas av efterarvsrätt undantas innan bodelning sker. Regeln kan sägas utgöra ett skydd för den tidigare avlidne makens arvingars efterarvsrätt.⁹⁹

När samtliga giftorättstillgångar som ska ingå i bodelningen blivit klarlagda kan respektive makes andel i boet beräknas, vilket enligt 11:1 ÄktB är det första som ska ske. Vid andelsberäkningen ska först en skuldavräkning, som huvudregel mot giftorättsgodset, göras.¹⁰⁰ Beroende på vad skulden är hänförlig till kan avräkning mot enskild egendom, i första hand och så långt det räcker, bli aktuellt. I andra hand sker annars avräkning mot giftorättsgodset oavsett skuldens härkomst.¹⁰¹ Borgenärsskyddet är därmed överordnat makarnas rätt till giftorätt. I det fall en makes skulder är större än giftorättsgodset innebär det att det inte kommer bli något över att dela på från denna makens sida.¹⁰² Nettogifto­rättsgodset sätts däremot aldrig under noll.¹⁰³

Vid skuldtäckning tas ingen hänsyn till vilken typ av skuld det rör sig om. I förarbeten har särskilt lyfts fram att täckning för studieskulder, vilka kan uppgå till betydande belopp, kan leda till orättvisa resultat. Detta, menar lagstiftaren, är något som i sådana fall får lösas genom jämningsreglerna i 12 kap. ÄktB.¹⁰⁴

Efter skuldavräkning räknas summan av makarnas nettogifto­rättsgods samman och värdet delas på hälften, enligt huvudprincipen om likadelning.¹⁰⁵ Vardera makes andel i boet beräknas slutligen genom att nettogifto­rättsgods läggs samman med belopp för skuldtäckning för var och en. Den make som har störst skulder kommer i och med detta gå ut med högst bruttovärde ur bodelningen.¹⁰⁶

⁹⁸ 10:3 st. 3 ÄktB.

⁹⁹ Agell & Brattström, s. 252.

¹⁰⁰ 11:2 st. 1 ÄktB.

¹⁰¹ 11:2 st. 2 ÄktB.

¹⁰² Prop. 1986/87:1 s. 167.

¹⁰³ Teleman, *Bodelning*, s. 151.

¹⁰⁴ Prop 1986/87:1 s. 168.

¹⁰⁵ 11:3 ÄktB.

¹⁰⁶ 11:6 st. 1 men. 1 ÄktB.

Under vissa förutsättningar kan en makes andel komma att påverkas ifall gåvor eller förbättringar av enskild egendom gjorts, som minskat giftorättsgodset ”i inte obetydlig omfattning”.¹⁰⁷ Regeln syftar till möjligheten att rätta till illojala transaktioner som en make gjort för att minska sitt giftorättsgodts inför en förestående skilsmässa.¹⁰⁸

Något ytterligare som vid beräkning påverkar andelarna i boet är ifall en make ska betala engångsunderhåll till den andra maken vid bodelningen.¹⁰⁹ Bidragsbeloppet ska i det fallet inte ingå i delningen eftersom den bidragsberättigade då skulle kunna få enbart halva beloppet tilldelat. Istället ska hela beloppet tas från den bidragsskyldiges andel och läggas till den andra makens andel.¹¹⁰

Slutpunkten på bodelningen består i att vardera make, utefter vad som fastslagits i andelsberäkningen, ska få konkreta tillgångar till det värde som fastställts. I första hand har respektive make rätt att få sin egendom på sin lott.¹¹¹ Den make som äger mest och blir skyldig att lämna ifrån sig egendom kan välja att i första hand göra detta i kontanter.¹¹² Har en make vid fördelningen på lotter inte kunnat få ut hela sin andel uppstår en fordran gentemot den andra maken.¹¹³

När det kommer till fördelningen av makarnas gemensamma bostad och bohag gäller särskilda regler. Den make som bäst behöver denna egendom har rätt att efter avräkning, ifall värdet inte är ringa, få egendomen på sin lott.¹¹⁴ Övertaganderätten för bostad och bohag omfattar såväl giftorättsgodts som enskild egendom, med undantag för egendom som är enskild genom villkor av tredje man.¹¹⁵ Det förutsätts härtill bland annat att ett övertagande av den andre makens egendom, beaktat omständigheterna i övrigt, kan anses skäligt.¹¹⁶ Vid ena makens död gäller övertaganderätten enbart till förmån för efterlevande maka.¹¹⁷

¹⁰⁷ 11:4 st. 1 ÄktB.

¹⁰⁸ Prop. 1986/87:1 s. 171.

¹⁰⁹ 11:6 st. 1 men. 2-3 ÄktB.

¹¹⁰ Teleman & Tottie, s. 356 (kommentaren till 11:6 ÄktB).

¹¹¹ 11:7 ÄktB.

¹¹² 11:9 st. 1 men. 1 ÄktB.

¹¹³ 11:11 ÄktB.

¹¹⁴ 11:8 st. 1 men. 1 ÄktB.

¹¹⁵ 11:8 st. 1 men. 2 ÄktB.

¹¹⁶ 11:8 st. 1 men. 3 ÄktB.

¹¹⁷ 11:8 st. 3 ÄktB.

3.3 Jämkning av bodelningsresultat

I vissa situationer finns skäl att frångå likadelningsprincipen. För att korrigera eller förhindra oskäligen eller stötande bodelningsresultat kan jämkning av olika slag bli aktuellt.¹¹⁸ Äktenskapsbalken innehåller följande tre olika jämningsregler som på skilda vis kan påverka utfallet vid bodelning:

1. Till att börja med finns en allmän jämningsregel där likadelning kan frångås när sådan, särskilt beaktat äktenskapets längd men även kopplat till övriga omständigheter i fallet, skulle vara oskäligen. Jämkning kan endast ske till förmån för den make som har störst andel giftorättsgods efter avdrag för skulder.¹¹⁹

Likadelning utgör grundregeln och jämkning ska ske enbart i undantagsfall. I första hand är regeln utformad för att tillämpas på kortvariga äktenskap, eftersom likadelning av olika anledningar då kan ge oskäligen resultat. Med ett kortvarigt äktenskap åsyftas kortare än fem år, inräknat eventuell samboendetid före äktenskapets ingående. Under äktenskapet sker en sammanflätning av makarnas ekonomier, vilket utgör ett grundläggande skäl till att likadelning ska ske och därmed utgör utgångspunkten vid längre äktenskap. Vad som kan anses oskäligen med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållande och omständigheter i övrigt får avgöras genom en helhetsbedömning. Vid långvariga äktenskap anses likadelning enbart vid betydande skillnad mellan nettoförmögenheterna hos makarna och först då kan jämkning aktualiseras. Här är det nödvändigt att beakta orsaken bakom den stora skillnaden i förmögenheterna. Om den ena maken exempelvis fått ett stort arv samt när detta i sådana fall inträffat är exempel på sådant som får vägas in i helhetsbedömningen.¹²⁰ Den allmänna jämningsregeln kan användas vid bodelning med anledning av skilsmässa men även i det fall en make avlidit efter att talan om skilsmässa väckts, men innan bodelning ägt rum.¹²¹

Att 12:1 ÄktB enbart kan tillgodose jämkning till förmån för den mest förmögne kan ge upphov till situationer då andra lösningar får övervägas vid uppkomst av oskäligen bodelningsresultat. En sådan situation kan uppstå vid orättvis skuldtäckning kopplat till studiemedel. I propositionen har uttalats att jämkning i det fallet kan åstadkommas med stöd av regeln i 12:1 ÄktB.¹²² Men regeln har sina begränsningar och kan uppenbarligen inte erbjuda en lösning i samtliga sådana fall.

¹¹⁸ Prop. 1986/87:1 s. 184 f.

¹¹⁹ 12:1 st. 1 men. 1 ÄktB.

¹²⁰ Prop. 1986/87:1 s. 184 ff.

¹²¹ 12:1 st. 2 samt 9:11 ÄktB.

¹²² Prop. 1986/87:1 s. 168.

En annan situation kan uppstå då en make helt saknar eller har väldigt lite giftorättsgods och den andra makens egendom är enskild genom gåva eller testamente. En lösning för att korrigera oskäligen bodelningsresultat kan då istället vara genom ett engångsunderhåll. Denna lösning är dock främst avsedd för nyss nämnda, troligt sällsynta, situation.¹²³ När det kommer till oskäligen bodelningsresultat kopplat till pensionsrätter kan jämningsregeln i 10:4 st. 3 ÄktB, vilken är tillämplig till förmån för båda parter oavsett vem som har mest giftorättsgods, vara ett komplement eller alternativ när skevelningsregeln inte fullt ut ger en lösning på problemet.¹²⁴

2. Vidare finns en jämningsregel till förmån för efterlevande make vid bodelning med anledning av andra makens död. Den efterlevande ges här rätten att bestämma att vardera sida ska behålla sitt giftorättsgods, antingen i sin helhet eller till en viss bestämd del.¹²⁵ Valet att utnyttja denna rätt är helt upp till den efterlevande maken och inställningen till detta hos den avlidna makens rättighetsinnehavare saknar betydelse. Regeln är tänkt som ett skydd för efterlevande maka gentemot den avlidne makens testamentstagare eller särkullbarn på dennes sida. Den efterlevande som har mest giftorättsgods behöver efter jämkning då inte dela med sig av detta. Den avlidnes barn eller testamentstagare får i det fallet nöja sig med att dela på egendomen efter den avlidne. Jämkningsregeln förutsätter inte att det är den efterlevande som har mest giftorättsgods. Den efterlevande kan ha andra skäl att avstå och därför välja att påkalla jämkning oavsett.¹²⁶

3. Härtill finns en jämningsregel i syfte att motverka oskäligen villkor i äktenskapsförord, 12:3 st. 1 ÄktB. Före 1988 års äktenskapsbalk fick en analog tillämpning av 36 § i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, AvtL, fylla regelns funktion. En uttalad regel inom äktenskapsbalken ansågs dock vara av särskild betydelse och infördes.¹²⁷

Oskäligen villkor med hänsyn taget till såväl äktenskapsförordets innehåll som omständigheter vid dess tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheter i övrigt täcks in i bestämmelsen.¹²⁸ Det bakomliggande syftet är ett skydd för den ekonomiskt svagare maken så att denne inte ska stå utan eller nästan helt utan egendom efter ett långvarigt äktenskap. Regeln ska dock tillämpas mycket restriktivt. Utgångspunkten är att äktenskapsförordet uttrycker makarnas gemensamma vilja och att avtalsfriheten i hög grad bör respekteras. Vid oskälighet kopplat till

¹²³ Prop. 1986/87:1 s. 190.

¹²⁴ Teleman & Tottie, s. 317 (kommentaren till 10:3 st. 3 ÄktB).

¹²⁵ 12:2 st. 1 ÄktB.

¹²⁶ Prop. 1986/87:1 s. 191.

¹²⁷ Prop. 1986/87:1 s. 77.

¹²⁸ 12:3 st. 1 ÄktB.

omständigheter som fanns redan vid avtalets upprättande ska jämkning därför enbart ske i fall då den ena maken kommer att missgynnas i betydande grad. Ett flertal aspekter måste beaktas vid jämkning såsom exempelvis omfattningen på den egendom som gjorts enskild, i förhållande till makarnas totala egendom. En helhetsbedömning får grunda beslutet i varje enskilt fall. Möjlighet finns att helt eller till delar bortse från ett uppställt villkor och därmed behandla den enskilda egendomen som giftorätt eller delar av den som enskild.¹²⁹ Den restriktiva synen på möjligheten att jämka villkor i äktenskapsförord har bekräftats av HD i fallet NJA 1993 s. 583.

Även villkor i föravtal till bodelning kan bli föremål för jämkning. Samma rekvisit gäller då som för jämkning av äktenskapsförord.¹³⁰ Vid jämkning av föravtal bör särskilt beaktas det känsliga läge makar befinner sig i inför en omedelbart förestående skilsmässa och den risk för obehörig påverkan av den andre maken som då föreligger.¹³¹ Det saknas en liknande familjerättslig regel, likt den för föravtal, gällande slutgiltiga bodelningsavtal. En analog tillämpning av 28-36 §§ AvtL får då, beaktat de särdrag som utmärker familjerättsliga avtal, istället ske.¹³²

3.4 Underhåll inom och utom äktenskapet

Under äktenskapet är det båda makarnas ansvar att, efter enskild förmåga, bidra till såväl hushållets gemensamma som personliga utgifter.¹³³ Utgångspunkten är att makarna som grund bör leva på samma ekonomiska standard.¹³⁴ Det är i sammanhanget inte enbart fråga om att bidra ekonomiskt utan en makes arbete med hus och hem utgör likväl ett bidrag till familjens underhåll.¹³⁵ Var och en av makarna ansvarar i första hand för sina egna utgifter samt sin andel av de gemensamma utgifterna. Men det som saknas får den andre maken skjuta till.¹³⁶

Efter en skilsmässa är huvudregeln att var och en sköter sitt. Det ekonomiska ansvaret makarna emellan upphör vanligen härmed.¹³⁷ Huvudregeln grundas i ett antagande om att kunna bidra till tanken hos makar att de ska vara ekonomiskt oberoende av varann, och på så vis främja strävan mot jämställdhet mellan könen.¹³⁸ I vissa fall kan det dock finnas skäl till att underhåll ska utges för såväl en kortare som en längre tid efter

¹²⁹ Prop. 1986/87:1 s. 193 f.

¹³⁰ 12:3 st. 2 ÄktB.

¹³¹ Prop. 1986/87:1 s. 195.

¹³² Teleman & Tottie, s. 428 (kommentaren till 12:3 st. 2 ÄktB).

¹³³ 6:1 ÄktB.

¹³⁴ Prop. 1978/79:12 s. 135.

¹³⁵ Prop. 1978/79:12 s. 182.

¹³⁶ 6:2 ÄktB.

¹³⁷ 6:7 st. 1 ÄktB.

¹³⁸ Prop. 1978/79:12 s. 139.

äktenskapsskillnad. Vid prövning av den rätten ska hänsyn särskilt tas till om den ena maken behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd.¹³⁹

Till skydd för den ekonomiskt svagare maken kan viss underhållsskyldighet vara motiverad även efter äktenskapet i det fall ”äktenskapet har begränsat möjligheterna för maken att försörja sig på egen hand”. Under en omställningsperiod kan underhåll därför anses berättigat för att en make ska ges möjlighet att skola om eller utbilda sig för att sedan komma ut i arbete och klara sin försörjning. Endast i undantagsfall kan underhåll bli aktuellt för längre perioder. Sådana fall kan uppstå särskilt vid långa äktenskap där sned arbetsfördelning förelegat och ena maken ägnat sin tid åt att sköta om barn och hem, medan den andre maken arbetat och skaffat sig en god position i arbetslivet. Härtill kan såväl ålder som sjukdom medverka till att det någon gång är berättigat att den andre maken betalar visst underhåll en längre tid. Som utgångspunkt gäller restriktivitet kring underhållsbidrag efter äktenskapets upplösning. Bedömning får göras beaktat förutvarande makes förmåga och övriga omständigheter. Situationen kan härigenom uppkomma att behov förvisso föreligger men att något bidrag inte kommer kunna dömas ut.¹⁴⁰ För att underhållsbidrag ska dömas ut krävs ett orsakssamband mellan den bristande förmågan att försörja sig och äktenskapet. Detta har HD slagit fast i ett fall där den bristande försörjningsförmågan var grundad i sjukdom, en grund som inte ensamt kan ge försörjningsansvar för den före detta maken.¹⁴¹

Som huvudregel ska ett underhållsbidrag betalas löpande. Engångsunderhåll kan dock komma i fråga vid särskilda skäl, såsom behov av att skaffa sig pensionsskydd.¹⁴² Ett sådant särskilt skäl kan vidare ligga i makarnas önskan att slutligt reglera sina ekonomiska mellanhavanden. En annan omständighet att beakta vid valet mellan att underhåll ska erläggas vid ett tillfälle eller löpande är att underhållsplikten upphör vid den underhållsskyldiges död.¹⁴³

Ett engångsunderhåll kan också komma ifråga som ett bodelningskorrektiv när det uppstår en mycket ojämn egendomsfördelning efter äktenskapets upplösning, kopplat till egendom som är enskild genom en tredjemansföreskrift. Det förutsätts då att den ena maken efter bodelning skulle komma att stå helt eller nästan helt utan egendom, samtidigt som den andra maken skulle ha kvar egendom av ett ansevärt värde.¹⁴⁴

¹³⁹ 6:7 st. 2-3 ÄktB.

¹⁴⁰ Prop. 1978/79:12 s. 139 f.

¹⁴¹ NJA 1998 s. 238.

¹⁴² 6:8 ÄktB.

¹⁴³ Prop. 1997/98:106 s. 29.

¹⁴⁴ Prop. 1986/87:1 s. 190.

Några praktiska problem som kan uppkomma vid engångsunderhåll såsom bodelningskorrektiv bör nämnas. Dels kan en komplikation uppkomma vid underhållsbehov som visar sig på ett sent stadium, exempelvis i det fall som enskild egendom genom en tredjemansföreskrift dyker upp som en överraskning först vid bodelningen. Skulle då makar redan i samband med äktenskapsskillnaden eller i nära anslutning därtill kommit överens i fråga om underhåll, eller detta avgjorts genom dom som vunnit laga kraft, kan det vara svårt att få till stånd ett nytt avgörande. En annan situation som kan ge upphov till problem är i det fall då den underhållsskyldige maken avlidit sedan talan om äktenskapsskillnaden väcktes. Underhållsskyldigheten för framtiden faller bort vid dödsfall. Beroende på när, i förhållande till lagakraftvunnen dom om äktenskapsskillnad, dödsfallet inträffat ser möjligheterna att erhålla engångsunderhåll mer eller mindre goda ut. Exempelvis bör underhåll efter äktenskapsskillnad inte alls komma på fråga ifall dödsfallet sker före det att dom om äktenskapsskillnad vunnit laga kraft, eftersom den grundläggande frågan om äktenskapsskillnad då faller. En annan komplikation kan uppstå kopplat till regler om preskription. I fall när bodelningen drar ut på tiden, vilket exempelvis kan ske då en bodelning verkställd av bodelningsförrättare klandrats, finns risken att ett engångsunderhåll preskriberas.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Teleman & Tottie, s. 368 f. (kommentaren till 11:6 ÄktB).

4. SUCCESSION OCH MAKES ARVSRÄTT

När en person avlider ska den avlidnes kvarlåtenskap fördelas till nya ägare. Kvarlåtenskapen är det som återstår sedan fordringar krävts in, skulder betalats och en efterlevande makes andel avskilts genom bodelning. Fördelning av kvarlåtenskapen kan ske på två sätt, antingen genom arv eller testamente, vilket regleras i ärvdabalken.¹⁴⁶

All den avlidnes egendom övergår i samband med dödsfallet till en självständig juridisk person, dödsboet efter den avlidne.¹⁴⁷ Dödsboet företräds av dödsbodelägarna vilka som huvudregel består av universella testamentstagare, arvingar och efterlevande maka till den avlidne, 18:1 st. 1 ÄB. Dödsbodelägarna ansvarar gemensamt för förvaltning och avveckling av dödsboet. En efterlevande makes delaktighet är kopplat till regler kring bodelning, 9:1 och 9:5 ÄktB, samt makes arvsrätt 3:1 ÄB.¹⁴⁸

I detta kapitel utgör reglerna om arv fokus, det vill säga fördelning av kvarlåtenskap enligt lag. Den som önskar annan ordning är hänvisad till att upprätta ett testamente, något jag redogör för i nästa kapitel. Härtill redogör jag i detta kapitel för ärvdabalkens regler kring laglott och förskott på arv då dessa kan vara av betydelse när det kommer till planering inför äktenskapets upplösning.

4.1 Allmänt om arv

Initialt kan nämnas några grundläggande principer för arvsordningen och dess utformning. Enligt den så kallade parentelprincipen indelas släktingar till den avlidna i olika arvsklasser, vilka uttöms en i taget. Närmare släktingar ärver före mer avlägsna släktingar, arv sker i tur och ordning. En annan viktig princip är istadarätten, enligt vilken en avliden arvinges del går vidare till dennes bröstarvingar. Avkomlingar till den avlidne övertar i det fallet dennes rätt till arv. Härtill har samtliga i en släktgren inom en arvsklass, enligt stirpalgrundsatsen, rätt till lika stor del.¹⁴⁹ En grundläggande förutsättning för rätten att ta arv är att arvtagaren lever vid arvlåtarens död.¹⁵⁰ Arvsordningen och arvsklasserna framgår vidare av ärvdabalken. Första arvsklassen består av den avlidnes bröstarvingar samt deras barn, barnbarn, barnbarnsbarn och så vidare.¹⁵¹ Andra arvsklassen

¹⁴⁶ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 15 f.

¹⁴⁷ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 162.

¹⁴⁸ Hästad m.fl., s. 479.

¹⁴⁹ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 30 ff.

¹⁵⁰ 1:1 st. 1 men. 1 ÄB.

¹⁵¹ 2:1 ÄB.

utgörs av föräldrar till den avlidne eller deras avkomlingar.¹⁵² Tredje arvsklassen består av den avlidnes mor- och farföräldrar samt deras barn.¹⁵³ Detta utgör den yttersta punkten för arvsordningen, mer avlägsna släktingar har inte rätt till arv.¹⁵⁴ I det fall samtliga klasser är uttömda och testamente saknas, tillfaller arvet allmänna arvsfonden.¹⁵⁵

4.2 Makes arvsrätt

Ofta hamnar barns rätt till arv i fokus när arvsrätten diskuteras. Men anspråk på den avlidnes kvarlåtenskap kan likväl vara av intresse för andra och kopplat till försörjningsbehov framträder en efterlevande make som särskilt skyddsvärd.¹⁵⁶ En efterlevande make erhåller som huvudregel hälften av makarnas giftorättsgods i bodelning.¹⁵⁷ Arvsrätten för efterlevande make är dock bland annat avhängig familjekonstellationen.

Ett huvudsyfte bakom 1988 års reform av äktenskaps- och arvslagstiftningen var att skapa ett starkare ekonomiskt skydd för efterlevande make vid den andra makens död.¹⁵⁸ Det konstateras att barn inte längre har lika starkt behov av föräldraarv för att klara sin försörjning. Intresset att stärka efterlevande makes skydd mot splittring av det gemensamma boet ska väga tyngre och grunda lagstiftningens utformning.¹⁵⁹ För makarnas gemensamma barns räkning anses det naturligt att vänta på sitt arv tills båda föräldrarna är borta. Gällande särkullbarn konstateras att det känslomässiga förhållandet till den efterlevande maken typiskt sett inte kan motivera att de ska få vänta på sitt arv, utan bör ges rätt att erhålla detta direkt vid arvlåtarens död.¹⁶⁰

Efterlevande makes arvsrätt framgår inte av de i ärvdabalken stadgade arvsklasserna grundade på släktskap till den avlidne. Att den avlidnes kvarlåtenskap i första hand tillfaller efterlevande maka fastställs i en separat regel.¹⁶¹ Annorlunda uttryckt kan sägas att regeln ger make rätten att, under återstående livstid, fritt förfoga över de gemensamma barnens arv.¹⁶² Särkullbarn har däremot omedelbar rätt till arv efter den avlidne.¹⁶³ En rätt

¹⁵² 2:2 ÄB.

¹⁵³ 2:3 ÄB.

¹⁵⁴ 2:4 ÄB.

¹⁵⁵ 5:1 ÄB.

¹⁵⁶ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 23.

¹⁵⁷ 9:1 samt 11:3 ÄktB.

¹⁵⁸ Prop. 1986/87:1 s. 1.

¹⁵⁹ Prop. 1986/87:1 s. 39 f.

¹⁶⁰ Prop. 1986/87:1 s. 81 ff.

¹⁶¹ 3:1 st. 1 men. 1 ÄB.

¹⁶² Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 32.

¹⁶³ 3:1 st. 1 men. 2 ÄB.

som kan avstås till förmån för efterlevande make, mot rätten att ta arv i dennes bo när den avlidit.¹⁶⁴

Makes arvsrätt är förknippad med en rätt till efterarv genom att den först avlidna makens arvingar, i första och andra arvsklassen, har rätt att erhålla arv efter att den efterlevande maken gått bort.¹⁶⁵ Efterlevande make erhåller kvarlåtenskapen efter den avlidna med begränsningen att egendomen inte får testamenteras bort.¹⁶⁶ Det sägs att kvarlåtenskapen, när det finns efterarvsberättigade arvingar, erhålls med fri förfoganderätt. Vad den efterlevande maken innehar med full äganderätt, tillsammans med arvet, utgör en samlad förmögenhetsmassa som till fullo ägs av maken och som denne ensam bestämmer över. Under den efterlevande makens livstid märks i regel inte skillnaden mellan fri förfoganderätt och full äganderätt.¹⁶⁷ För de efterarvsberättigade arvingarna finns, utöver efterlevande makens förbud att testamentera bort kvarlåtenskapen efter den avlidna, ytterligare en skyddsregel. I det fall den efterlevande maken skänkt bort en stor del av kvarlåtenskapen, och väsentligt minskat sin egendom, kan det under särskilda förutsättningar finnas möjlighet till kompensation för den först avlidne makens arvingar.¹⁶⁸

En skyddsregel till förmån för efterlevande maka finns i att denne alltid har rätt att erhålla minst fyra prisbasbelopp ur kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken. Detta gäller så långt kvarlåtenskapen räcker och inräknat det som maken erhållit genom bodelning samt eventuell enskild egendom. Rätten går före såväl särkullbarns rätt till arv som testamentsförordnande.¹⁶⁹ En efterlevande make erhåller, i skrivande stund, som mest 210 000 kr genom detta skydd (ett prisbasbelopp utgör 52 500 kr år 2023).¹⁷⁰ Basbeloppsregeln får störst betydelse när det finns särkullbarn på den avlidnes sida eller om den avlidne upprättat testamente till förmån för annan än den efterlevande maken. I mindre bon skyddas den efterlevande då från att behöva ge ifrån sig delar av hemmet eller annan egendom som inryms i beloppsbegränsningen. Nivån på skyddet har grundats i en avvägning mellan efterlevande makes rätt till egendom framför testamentstagares och särkullbarns rätt. Testationsfriheten ska vara långtgående samtidigt som särkullbarns omedelbara rätt att ta arv inte enbart ska vara skenbar genom att ett flertal bon i sin helhet faller inom värdegränsen.¹⁷¹ Är ett mål om äktenskapsskillnad pågående vid arvlåtarens död tillämpas inte kapitlet om

¹⁶⁴ 3:9 ÄB.

¹⁶⁵ 3:2 st. 1 men. 1 ÄB.

¹⁶⁶ 3:2 st. 1 men. 2 ÄB.

¹⁶⁷ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 82 f.

¹⁶⁸ 3:3 st. 1 ÄB.

¹⁶⁹ 3:1 st. 2 ÄB.

¹⁷⁰ Socialdepartementet, *Prisbasbelopp för 2023 fastställt*.

¹⁷¹ Prop. 1986/87:1 s. 89 f.

makes arvsrätt.¹⁷² Basbeloppsregeln skyddar därmed inte den efterlevande i detta fall.

4.3 Laglotten

Laglotten utgör ett skydd mot testamente till förmån för den avlidnes bröstarvingar.¹⁷³ Genom laglottsskyddet har en bröstarvinge alltid rätt till hälften av arvslott, vilken är det som enligt lag tilldelas i det fall den avlidne inte genom testamente förmedlat en annan önskan.¹⁷⁴ Laglottsskyddet har funnits i svensk rätt sedan länge. Under förarbetet till 1988 års reform av arvs- och äktenskapslagstiftningen var laglottens fortsatta existens uppe till diskussion.

Grundat i uppdraget att tillse en efterlevande makas skydd föreslog familjelagssakkunniga att laglottsinstitutet borde avskaffas. Det konstateras att det oftast krävs ekonomisk planering under livstiden för de makar som, i händelse av den enas frånfälle, önskar skydda varann mot en splittring av hemmet. För att se till att medel finns tillgängligt som möjliggör utlösen av en laglotsberättigad arvinge anges att exempelvis ett försäkringsskydd kan tecknas. Att avskaffa laglotten skulle stärka efterlevande makes ställning eftersom makar då istället genom testamente, utan någon inskränkning, skulle ges möjlighet att skydda den som överlever den andre.¹⁷⁵

I propositionen påtalas att laglotten har två syften. Dels att en del av kvarlåtenskapen ska bevaras åt den avlidnes närmaste släktingar med grund i såväl den ekonomiska som sociala samhörighet som oftast finns mellan bröstarvinge och arvlåtare. Dels att skapa rättvisa bröstarvingar emellan då laglotten sätter stopp för att, på övriga bröstarvingars bekostnad, i alltför stor omfattning särskilt gynna någon eller några bröstarvingar. Det konstateras att barn sällan, likt förr i tiden, är beroende av föräldraarv för sin försörjning. Att avskaffa laglotten skulle dock inte med automatik ge en efterlevande maka utökat skydd. Ett avskaffande lämnar däremot det helt fritt att testamentera till förmån för andra personer. Särskilt särkullbarn kan i det läget komma att drabbas då det kan finnas en önskan att släcka deras arvsrätt med anledning av sådant som dåliga relationer eller en vilja att kapa band till tidigare familjeliv. Som ett svar på sakkunnigas förslag föreslogs istället nu gällande regler i ärvdabalken om makes arvsrätt. Grundat i bland annat risken för missgynnande, särskilt på särkullbarns bekostnad, samt därtill vikten av nordisk rättslikhet finns laglotten kvar.¹⁷⁶

¹⁷² 3:10 ÄB.

¹⁷³ Eriksson, *Den nya familjerätten*, s. 104.

¹⁷⁴ 7:1 ÄB.

¹⁷⁵ SOU 1981:85 s. 207 ff.

¹⁷⁶ Prop. 1986/87:1 s. 79 f.

I det fall ett testamente upprättats vilket inkräktar på en bröstarvinges laglott och denna begärs ut, föreligger en skyldighet att från laglotten först avräkna såväl förskott på arv som det som eventuellt tillkommer bröstarvingen genom testamentsförordnande.¹⁷⁷ Förmånstagarförordnanden till en bröstarvinge ska däremot enbart avräknas om det kan antas ha varit försäkringstagarens avsikt, eller uttryckligen angivits, att så skulle ske.¹⁷⁸ I det fall en testator inte beaktat rätten till laglott måste en bröstarvinge påkalla jämkning av testamentet för att få sin rätt tillgodosedd.¹⁷⁹ Påkallas jämkning senare än sex månader efter delgivet testamente har rätten gått förlorad.¹⁸⁰ Huvudregeln säger att en bröstarvinge som begär sin laglott ska få ut den direkt vid arvlåtarens död. För särkullbarn gäller detta alltid, men situationen då efterlevande maka är testamentstagare och bröstarvingen är makarnas gemensamma barn utgör ett undantag.¹⁸¹ En maka ska inte, på grund av testamente, hamna i en sämre sits än vad den legala arvsrätten i 3:1 ÄB ger.¹⁸²

Utöver bröstarvinges möjlighet att begära jämkning av testamente för rätten till sin laglott finns ytterligare ett skydd. Dispositioner som arvlåtaren gjort under sin livstid, exempelvis som gjorts makar emellan, kan under vissa förutsättningar bli föremål för återbäring. Skyddet träffar gåvor som, sett till omständigheterna eller uppställda villkor, syftar till att ordna succession.¹⁸³ En bröstarvinge som önskar göra sin rätt till laglott gällande ska väcka talan mot en gåvotagare inom ett år efter att bouppteckningen för den avlidne avslutats, i annat fall går rätten förlorad.¹⁸⁴ HD har i ett fall slagit fast att en gåvas syfte att påverka fördelningen av ett framtida arv kan styrkas genom något sådant som ett bevisat uttalande om att en bröstarvinge ska göras arvslös. I fallet tydliggörs vidare att regeln om det förstärkta laglottsskyddet kan komma att omfatta gåvor som mottagits en lång tid före givarens död.¹⁸⁵

Det är inte fråga om ett, till förmån för bröstarvingar, allmänt skydd mot gåvor utan två särskilda typer av gåvor kan urskiljas. Dels gåvor då givaren direkt väntar döden eller tror att den är nära förestående. Dels gåvor där givaren, trots gåvan, behåller den huvudsakliga nyttan av egendomen som givits bort.¹⁸⁶ HD har slagit fast att ett sådant fall föreligger vid gåva av en

¹⁷⁷ 7:2 ÄB.

¹⁷⁸ NJA 1996 s. 428.

¹⁷⁹ 7:3 st. 1 men. 1 ÄB.

¹⁸⁰ 7:3 st. 3 ÄB.

¹⁸¹ 7:3 st. 2 ÄB.

¹⁸² Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 119.

¹⁸³ 7:4 st. 1 ÄB.

¹⁸⁴ 7:4 st. 2 ÄB.

¹⁸⁵ NJA 2022 s. 277.

¹⁸⁶ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 121 f.

fastighet när givaren behåller fri nyttjanderätt till fastigheten fram till sin död.¹⁸⁷

Träffas en gåva av det förstärkta laglottsskyddet ska gåvans värde läggas till kvarlåtenskapen och laglotten därefter beräknas.¹⁸⁸ Kvarlåtenskapen utgör arvlåtarens egendom efter att bodelning skett.¹⁸⁹ I det fall en gåva skett makar emellan kan situationen därför uppstå att belopp som annars skulle ha ingått i bodelning mellan makarna faller utanför densamma. Detta har HD slagit fast i ett fall där bodelning skett under pågående äktenskap, varefter belopp som skiftats sedan gjorts till enskild egendom på mottagarens sida. De företagna handlingarna bedömdes utgöra en gåva jämställd med testamente, ett kringgående av laglottsskyddet. Hela det skiftade beloppet skulle därför, mot invändningen att det beaktat rätt till hälften genom bodelning endast bör omfatta halva, läggas direkt till kvarlåtenskapen.¹⁹⁰

Bröstarvinges rätt till laglott är inte sällan föremål för debatt. Brattström & Singer menar att det saknas riktigt övertygande skäl att behålla laglottsinstitutet i sin nuvarande utformning men att det likväl finns vissa värdefulla aspekter som bör värnas. Särskilt lyfts synen på förhållandet mellan föräldrar och barn fram, vilken laglotten ger uttryck för. Kopplat till lagstiftarens argument att laglotten ämnar att motverka ett missgynnande av vissa bröstarvingar, särskilt särkullbarn, framförs att möjligheterna är flera för den arvlåtare som vill gynna ett barn framför andra. Laglottsskyddet bidrar därför i detta hänseende blott till ”en mycket ofullkomlig rättvisa”.¹⁹¹

Göran Lind lyfter fram en möjlig kompromiss, beaktat såväl individens testamentsfrihet som bröstarvingars skyddsbehov, genom att införa en beloppsgräns avseende varje laglott. Särskilt för att underlätta generationsskiften föreslås en gräns om 70 prisbasbelopp.¹⁹² Brattström & Singer påtalar också problematiken med laglotten kopplat till generationsskiften. De ställer sig dock negativa till införandet av en beloppsgräns då en sådan skulle komma att innebära större testamentsfrihet för de mest förmögna jämfört andra arvlätare.¹⁹³

Börje Samuelsson är av åsikten att laglotten helt bör avskaffas till förmån för en helt fri testamentsfrihet. Han menar att det bör stå var och en fritt att bestämma över sin kvarlåtenskap och att det i särskilda fall rent av kan anses stötande att barn ska ha en ovillkorlig rätt att utfå delar av föräldrars

¹⁸⁷ NJA 1985 s. 414.

¹⁸⁸ 7:4 st. 1 men. 2 ÄB.

¹⁸⁹ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 15.

¹⁹⁰ NJA 2021 s. 605.

¹⁹¹ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 209.

¹⁹² Lind, s. 86.

¹⁹³ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 212.

kvarlåtenskap. Samuelsson ställer sig undrande till varför människor, bara för att de har barn, ska fråntas rätten till den i princip fria testationsrätt som människor utan barn har.¹⁹⁴

Frågan om laglott har även varit föremål för diverse motioner i riksdagen. Ett förslag som framförts är att det bör övervägas en lagändring där testator ges fri testationsrätt efter det att eventuella bröstarvingar fyllt 21 år.¹⁹⁵ Som svar hänvisar utskottet till en, i det så kallade Tidöavtalet mellan regeringspartierna, meddelad översyn av arvsrätten under perioden 2022-2026. Utskottet föreslår att riksdagen bör avslå motionsyrkandet, vilket också blir utfallet.¹⁹⁶ Om det blir en översyn av arvsreglerna och vad den i sådana fall mynnar ut i återstår att se.

4.4 Förskott på arv

Gåvor som en arvlåtare gjort under sin livstid kan under vissa förutsättningar bli föremål för avräkning såsom förskott på arv för mottagaren. Som huvudregel stadgas att en arvlåtares gåvor till bröstarvingar presumeras utgöra förskott på arv, i det fall inte annat uttryckligen angivits eller kan antas ha varit givarens avsikt.¹⁹⁷ Det omvända gäller vid gåvor till annan arvinge än bröstarvinge. Sådana gåvor ska som utgångspunkt inte avräknas.¹⁹⁸ Reglerna om förskott på arv är utformade utifrån hypotesen att arvlåtare önskar rättvisa mellan sina barn när arv slutligen ska fördelas. Utöver rena gåvor omfattas andra dispositioner av den nyss nämnda presumptionsregeln i det fall de huvudsakligen är av benefik karaktär. Som exempel kan nämnas en efterskönt fordran eller om egendom sålts till underpris.¹⁹⁹ Föreligger en avräkningsskyldighet är det enligt huvudregeln gåvans värde vid gåvotillfället som ska beaktas.²⁰⁰

Två undantag finns då avräkning inte ska ske. Dels då en förälder gjort överföringar till sitt barn för att fullgöra sin underhållsskyldighet och likaså vid vanliga gåvor där värdet, med hänsyn till givarens villkor, inte kan anses orimligt.²⁰¹ Härtill kan nämnas att reglerna om förskott endast undantagsvis träffar vad barn erhållit genom förmånstagarförordnande till försäkring.²⁰² HD har uttalat att avräkning enbart ska göras om det särskilt föreskrivits eller kan antas ha utgjort försäkringstagarens avsikt att så skulle ske.²⁰³

¹⁹⁴ Samuelsson.

¹⁹⁵ Mot. 2022/23:1096.

¹⁹⁶ Bet. 2022/23:CU6 s. 108 f.; rskr. 2022/23:165.

¹⁹⁷ 6:1 st. 1 men. 1 ÄB.

¹⁹⁸ 6:1 st. 1 men. 2 ÄB.

¹⁹⁹ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 185 f.

²⁰⁰ 6:3 ÄB.

²⁰¹ 6:2 ÄB.

²⁰² Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 186 f.

²⁰³ NJA 1996 s. 428.

Särskilda avräkningsregler gäller i det fall en make tagit av sitt giftorätts gods och skänkt till makars gemensamma bröstarvinge²⁰⁴ eller till andre makens särkullbarn eller dennes barn²⁰⁵. Vidare föranleder nyss nämnda gåvor särskild hantering i bodelningen mellan makarna, vilket regleras i äktenskapsbalken. I detta fall ska förskottet vid bodelning avräknas, till fullo eller så långt det räcker, på den lott som tillkommer den dödes arvingar. Tillvägagångssättet är att förskottet, före sammanläggning, ska läggas till givarmakens giftorätts gods efter att skuldavräkning skett.²⁰⁶ Regeln utgör ett skydd för den efterlevande maken genom kompensation vid andelsberäkningen i bodelningen. I det fall mottagaren hade erhållit egendomen som arv, och inte i förskott som gåva, hade ju egendom funnits kvar vid givarens död och ingått i bodelning mellan makarna under förutsättning att den var giftorätts gods.²⁰⁷

Något kort kan nämnas om förskottsreglerna i relation till reglerna om bröstarvinges skyldighet att göra avräkning på sin laglott respektive det förstärkta laglottsskyddet. Enligt 7:2 ÄB är en bröstarvinge skyldig avräkna såväl sådant som mottagits via förskott på arv som via testamente från sin laglott. En gåva som en bröstarvinge erhållit långt tillbaks i tiden och som kanske helt hunnit konsumeras kan därför medföra att bröstarvingen anses ha fått sitt och kommer stå lottlös när arv slutligen ska fördelas.²⁰⁸ Vidare kan det förstärkta laglottsskyddet i 7:4 ÄB komma att aktualiseras även i de fall då givaren uttryckt att förskottsreglerna inte ska gälla för gåvan.²⁰⁹

²⁰⁴ 6:1 st. 2 ÄB.

²⁰⁵ 6:7 ÄB.

²⁰⁶ 11:5 ÄktB.

²⁰⁷ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 192.

²⁰⁸ Walin & Lind, *Ärvdabalken I* (2022-04-08, Version 7Ä, JUNO) kommentaren till 7:2 ÄB under rubriken 1. Avräkning av förskott på laglott vid arvsifte.

²⁰⁹ Walin & Lind, *Ärvdabalken I* (2022-04-08, Version 7Ä, JUNO) kommentaren till 6 kap. ÄB under rubriken Förskottsreglernas grunder.

5. ATT PLANERA FÖR ÄKTENSKAPETS UPPLÖSNING

Äktenskapet är den samlevnadsform som ges det mest heltäckande juridiska skyddet i lagstiftningen. Trots det kan anledningarna att planera för äktenskapets upplösning vara många. Här ska nämnas några, av flera tänkbara anledningar.

I propositionen till äktenskapsbalken lyftes fram att lagstiftning rörande makars egendom bör beakta en strävan om jämställdhet mellan män och kvinnor. Departementschefen konstaterade samtidigt en utveckling i rätt riktning mot fullständig faktisk jämställdhet mellan makar, dock i en långsammare takt än önskvärt.²¹⁰ Statistik indikerar att det, nu cirka 40 år senare, fortfarande finns mer att göra när det kommer till jämställdhet. Såväl kvinnors sammanräknade förvärvsinkomst som kvinnors totala pensioner är betydligt lägre än männens.²¹¹ Något som pekar i samma riktning är att kvinnor tar ut flest dagar av såväl föräldrapenning som tillfällig föräldrapenning vid vård av barn.²¹² Ojämna inkomster och pensionsavsättningar kan vara en anledning för makar att se över vad som omfattas av en bodelning och planera för framtiden.

Vidare kan såväl behov som anledning finnas att justera giftorättens omfattning i äktenskapet kopplat till egendom som makar innehar eller kommer att förvärva. Kanske äger den ena maken en särskild tillgång såsom en affärsrörelse, en del i en släktgård eller någon annan egendom som bör skyddas. Möjligen finns en önskan mellan makarna att deras ekonomi ska hållas helt isär eller att enbart viss egendom förvärvad på särskilt vis ska ingå i en framtida likadelning.²¹³

Härtill kan olika anledningar tänkas finnas till att sätta den legala arvsordningen åt sidan. En önskan kan finnas om att kvarlåtenskapen ska tillfalla ett särskilt ändamål istället för efterlevande maka eller släktingar. Önskningar kan också finnas att genom testamente ange att det som en testamentstagare kommer ärva ska utgöra dennes enskilda egendom eller att skapa skydd för just en efterlevande maka.

Det är idag inte ovanligt med familjekonstellationer där den avlidne som exempel efterlämnar såväl make, gemensamma barn och särkullbarn. Skydd

²¹⁰ Prop. 1986/87:1 s. 42 f.

²¹¹ Se SCB, *Inkomster för personer i Sverige*, angående inkomster och Pensionsmyndigheten, *Korta pensionsfakta*, angående pensioner.

²¹² Försäkringskassan, *Socialförsäkringen i siffror 2023*, s. 20 samt s. 27.

²¹³ Agell & Brattström, s. 110.

för den efterlevande maken finns då dels genom giftorätten och vidare genom rätten att med fri förfoganderätt erhålla de gemensamma barnens arvslotter. Dessutom ger basbeloppsregeln ett visst, men relativt begränsat, skydd. Särkullbarns rätt att omedelbart få ut sitt arv kan trots detta leda till olyckliga konsekvenser i enskilda fall om en efterlevande make tvingas splittra hemmet för att tillgodose denna rätt.²¹⁴

I detta kapitel redogör jag för möjligheterna att genom äktenskapsförord, testamente och gåvor planera inför äktenskapets upplösning.

5.1 Äktenskapsförord

Genom ett äktenskapsförord kan makar styra vilken egendom som ska omfattas av en framtida bodelning. Egendom kan genom äktenskapsförordet göras enskild och på så vis hållas utanför bodelning. Genom ett nytt äktenskapsförord kan makarna bestämma att egendom som gjorts enskild återigen ska omfattas av giftorätten.²¹⁵ Är makarna överens vid bodelning kan egendom som gjorts enskild genom äktenskapsförord ändå ingå.²¹⁶ Sådan egendom som är enskild genom en tredjemansföreskrift kan däremot enbart göras till giftorättsgods genom äktenskapsförord ifall givare/testator medgivit detta.²¹⁷ Avtal om egendomsordningen inom äktenskapet kan enbart ingås i form av äktenskapsförord.²¹⁸ Den klassificering av egendom som görs i äktenskapsförordet påverkar varken äganderätten till egendomen eller ansvaret för en makes skulder.²¹⁹

Särskilda formkrav finns uppställda och måste uppfyllas för att ett giltigt äktenskapsförord ska åstadkommas. Förordet ska upprättas i skriftlig form, dateras och undertecknas av båda makarna. Möjlighet finns att upprätta förordet innan äktenskapet ingås.²²⁰ Vidare krävs att handlingen lämnas in till Skatteverket för registrering i äktenskapsregistret.²²¹ Förordet blir giltigt från äktenskapets ingående om det ges in inom en månad från vigseln och i annat fall från den dag det registreras.²²²

Ett typtvång föreligger genom att äktenskapsförordet är ett avtal som enbart kan avse klassificering av makes egendom såsom antingen enskild egendom eller giftorättsgods. Makars avtalsfrihet är därmed begränsad. Genom typtvånget ska parter ges förutsättning att förstå följderna av sitt avtal, något

²¹⁴ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 219.

²¹⁵ 10:1 samt 7:1-3 ÄktB.

²¹⁶ 10:4 st. 1 men. 1 ÄktB.

²¹⁷ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 198; Agell & Brattström, s. 113; Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 40; RH 1994:48.

²¹⁸ Eriksson, *Den nya familjerätten*, s. 87.

²¹⁹ Agell & Brattström, s. 155.

²²⁰ 7:3 st. 2 men. 1 ÄktB.

²²¹ 7:3 st. 3 men. 1 samt 16:2 st. 1-2 ÄktB.

²²² 7:3 st. 3 men. 2-3 ÄktB.

som kan vara komplicerat eftersom det är en oklar tidsperiod från det att avtalet tecknas tills att bodelning ska förrättas.²²³

Av lagtexten framgår att: ”Genom ett äktenskapsförord kan makar eller blivande makar bestämma att egendom som tillhör eller tillfaller någon av dem ska vara hans eller hennes enskilda egendom.”²²⁴

Lagtexten lämnar öppet för tolkning kring vilken egendom som faktiskt avses. För att parterna ska ges möjlighet att förstå konsekvenserna av sitt avtal förutsätts därför såväl klarhet som individualisering av den avsedda egendomen.²²⁵ En följd av kravet om klarhet och individualisering är att ett äktenskapsförord inte med giltig verkan ska kunna utformas så att en make själv i praktiken kan påverka giftorättens omfattning genom det som skrivits. Som exempel kan ges att ett specificerat antal aktier i ett bestämt bolag kan göras till ägarmakens enskilda egendom. Däremot är det inte möjligt att utan närmare specificering ange att en makes hela aktieinnehav ska vara dennes enskilda egendom. I det sistnämnda fallet skulle en make ges möjlighet att köpa ytterligare aktier och ensidigt påverka vad som utgör giftorättsegendom.²²⁶

Det finns inget krav på balans mellan makarna för avtalets giltighet. Det är därmed möjligt att den ena makens tillgångar ska utgöra enskild egendom medan den andra makens tillgångar utgör giftorättsgods. De som önskar kan också välja att helt utesluta giftorätten. Vidare är det möjligt att ange att tillgångar som är förvärvade, eller som kommer förvärvas på visst sätt, ska utgöra enskild egendom. Exempelvis framtida arv eller gåvor som makar erhåller eller all egendom som förvärvats före äktenskapet.²²⁷ Det anses inte möjligt att avtala kring en viss andel av den totala egendomsmassan. Möjlighet finns däremot att avtala kring en viss andel av en specificerad egendom, till exempel en fastighet.²²⁸ Det är inte heller möjligt att ange att en skuld ska vara enskild.²²⁹

Av lagtexten framgår att det genom ett nytt äktenskapsförord kan bestämmas att egendom som gjorts enskild ska utgöra giftorättsgods.²³⁰ Av bestämmelsen anses det framgå att förord inte kan tidsbegränsas eller att dess giltighet är villkorat av en viss framtida händelse.²³¹ Registrering har nekats av ett förord där makar successivt under tio år ville utöka

²²³ Brattström, s. 136.

²²⁴ 7:3 st. 1 men. 1 ÄktB.

²²⁵ Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 43; Agell & Brattström, s. 111.

²²⁶ Agell & Brattström, s. 111.

²²⁷ Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 37.

²²⁸ Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 39 ff.; Agell & Brattström, s. 112.

²²⁹ Teleman & Tottie, s. 171 (kommentaren till 7:3 ÄktB); Agell & Brattström, s. 112.

²³⁰ 7:3 st. 1 men. 2 ÄktB.

²³¹ Teleman & Tottie, s. 171 (kommentaren till 7:3 ÄktB).

giftorätten.²³² Rätten att ingå nya äktenskapsförord ger istället möjligheten för makar att stegvis utöka giftorätten, något som förvisso kräver att makarna är överens om att ingå ett nytt avtal.²³³ Exempel på andra villkor som inte heller anses möjligt att uppställa är att förordet enbart ska gälla i det fall äktenskapet upplöses genom skilsmässa men inte vid dödsfall eller att förordet ska upphöra att gälla om makarna får gemensamma barn.²³⁴

De i lagen uppställda presumtionsreglerna att surrogat till enskild egendom behåller karaktären såsom enskild och att avkastning till egendom som är enskild utgör giftorättsgods kan brytas genom att reglera frågan i ett äktenskapsförord.²³⁵ Vad gäller avkastning till enskild egendom anses avkastningens karaktär såsom enskild följa av ett villkor om att ”all makarnas egendom” ska vara enskild. Ett sådant villkor bryter med andra ord igenom presumptionen i lagtexten.²³⁶

I det fall uppställda formkrav inte uppfyllts eller om det i förordet angivits villkor i strid med vad som kan avtalas föreligger nullitet, det vill säga självverkande ogiltighet. Vid formfel blir hela förordet ogiltigt. Vid villkor utanför avtalsfrihetens gränser träffar ogiltigheten istället det aktuella villkoret.²³⁷

Ett äktenskapsförord får verkningar först vid bodelning. Av denna anledning bör konsekvenser på lång sikt i varje enskilt fall övervägas vid upprättandet.²³⁸ Äktenskapsförord författas ibland av lekmän. Likt vad gäller andra avtal, vållar oklara äktenskapsförord återkommande problem.²³⁹ Det föreligger inget krav om att anlita juridisk expertis men det kan klart vara lämpligt kopplat till avtalets vikt och konsekvenser. Författas äktenskapsförordet egenhändigt av parterna ökar risken för oklart innehåll eller innehåll i strid med vad avtalet kan reglera.²⁴⁰ Möjligheterna att riva upp ett äktenskapsförord är begränsade. Jämkning av avtalet kan i vissa fall bli aktuellt vid bodelning, 12:3 ÄktB. Utgångspunkten är dock att makarnas avtal ska respekteras. Regeln om jämkning ska därmed tillämpas restriktivt.²⁴¹

²³² NJA 1970 s. 320.

²³³ Agell & Brattström, s. 112.

²³⁴ Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 37 f.

²³⁵ 7:2 st. 1 p. 6 samt 7:2 st. 2 ÄktB.

²³⁶ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 201; Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 58 f.; NJA 1987 s. 815.

²³⁷ Agell & Brattström, s. 173.

²³⁸ Agell & Brattström, s. 100.

²³⁹ Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 51.

²⁴⁰ Agell & Brattström, s. 158.

²⁴¹ Jämkningsregeln 12:3 ÄktB behandlas fördjupat i avsnitt 3.3.

Något bör sägas om innebörden av den registrering som utgör krav för att uppnå ett giltigt avtal. Formella brister utgör ett klart hinder för registrering. Dock utför registreringsmyndigheten ingen fullständig innehållsgranskning av avtalet. Registrering kan inte vägras med anledning av svårtolkat eller oklart innehåll.²⁴² Högsta domstolen har uttalat att det, vid registreringsärendet, inte ankommer på domstol att pröva verkan av ett äktenskapsförord. Det som ska prövas är enbart formella förutsättningar.²⁴³ Registrering ska vägras om avtalsinnehållet inte stämmer överens med vad som enligt äktenskapsbalken kan avtalas i äktenskapsförord. Enligt 7:3 ÄktB ska avtalet avse klassificering av makarnas egendom. I det fall avtalet är formellt riktigt ska registrering beviljas även om avtalet, utöver klassificering av egendom, innehåller annat än vad som kan avtalas genom äktenskapsförord.²⁴⁴

Brattström menar att registreringen typiskt sett för med sig en legitimering av avtalet vilket kan leda till en rättsförlust i fall då en part, på grund av registreringen, inte ifrågasätter avtalets giltighet. Detta i kombination med äktenskapsförordets ingripande rättsverkningar ger mening att överväga en utvecklad innehållskontroll. Agell har framfört samma slutsats.²⁴⁵

Agell & Brattström har vidare påpekat att det vore rimligt om formkraven var likartat utformade för testamenten och äktenskapsförord. Formkraven för testamente är strängare, exempelvis genom krav på bevitning. Dock saknas krav på registrering av testamenten. De menar vidare att det är svårt att motivera att äktenskapsförord för att bli giltiga ska registreras, för att sedan bli offentligt tillgängliga genom äktenskapsregistret. Särskilt som registreringen inte heller innebär någon komplett innehållskontroll.²⁴⁶

5.2 Testamente

Den som önskar frångå den legala arvsordningen är hänvisad till att upprätta ett testamente. Friheten att styra över sin kvarlåtenskap kan ses som ett utflöde av den privata äganderätten. En grundläggande regel i svensk rätt är att testators vilja i möjligaste mån ska respekteras, 11:1 ÄB.²⁴⁷

Rättsordningen godkänner två olika dödsrättshandlingar, testamente samt förmånstagarförordnande till försäkring. En arvlåtare kan inte på annat sätt genom avtal förfoga över sin kvarlåtenskap då sådana, så kallade adkvisitiva arvsavtal, är ogiltiga enligt 17:3 men. 1 ÄB.²⁴⁸ Förmånstagarförordnande är

²⁴² Agell & Brattström, s. 158 f.; RH 1985:95; RH 1992:49.

²⁴³ NJA 1997 s. 37.

²⁴⁴ Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 24; RH 1992:49.

²⁴⁵ Brattström, s. 143; Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 212 f.

²⁴⁶ Agell & Brattström, s. 159.

²⁴⁷ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 92.

²⁴⁸ Agell, *Testamentsrätt*, s. 11.

förenade med särskilda formkrav, 14:3 st. 1 försäkringsavtalslagen (2005:104). Dessa formkrav medför att förordnanden i testamente rörande en försäkring blir utan verkan. Förmånstagarförordnande kan med andra ord inte åstadkommas genom testamente.²⁴⁹

Testamente kan som huvudregel upprättas av den som är 18 år fyllda.²⁵⁰ Rätten att upprätta testamente är strikt personlig. En testamentshandling kan exempelvis inte upprättas genom ombud eller ställföreträdare.²⁵¹ Vilket rättssubjekt som helst, fysisk eller juridisk person, kan enligt huvudprincipen vara testamentstagare.²⁵² Fysiska arvtagare har begränsats till de som är födda vid arvlåtarens död eller som då är avlade och senare födda vid liv, samt därtill i vissa fall ytterligare en generation, 9:2 ÄB.

Genom ett inbördes testamente kan två eller flera förordna kring sin kvarlåtenskap till förmån för varandra. Möjligheten kan nyttjas av vem som helst men nyttjas främst av makar och sambor. Inbördes testamenten är vanligt förekommande, men efter senaste reformen av äktenskaps- och arvslagstiftningen, där makes arvsrätt infördes, har behovet av sådana testamenten minskat.²⁵³

I testamente kan förordnas såväl vem som ska erhålla viss egendom som med vilken rätt egendomen erhålls. Ett legat utgörs av en särskilt angiven sak, ett penningbelopp eller nyttjanderätt till egendom.²⁵⁴ Ett universellt förordnande är istället när mottagaren ska erhålla viss kvotdel, hela eller delar av kvarlåtenskapen.²⁵⁵ Om inget särskilt uttalats erhålles den testamenterade egendomen med full äganderätt. Mottagaren är då helt fri att förfoga över egendomen under sin livstid och därtill att genom eget testamente bestämma över egendomen. Har det i testamentet förordnats vem som ska ärva egendomen i nästa led, så kallad sekundosuccession, erhåller testamentstagaren egendomen med fri förfoganderätt. Detta innebär full rätt att förfoga över egendomen i livet men ingen rätt att förordna för dödsfalls skull. Ett förordnande där full äganderätt anges samtidigt med en föreskrift om sekundosuccession tolkas som att egendomen erhållits med fri förfoganderätt.²⁵⁶

Ett testamente ska upprättas skriftligt, egenhändigt undertecknas och bevittnas av två samtidigt närvarande vittnen.²⁵⁷ Även tillägg till testamente

²⁴⁹ Agell, *Testamentsrätt*, s. 113; NJA 1976 s. 24.

²⁵⁰ 9:1 ÄB.

²⁵¹ Agell, *Testamentsrätt*, s. 12.

²⁵² Agell, *Testamentsrätt*, s. 22 ff.

²⁵³ Eriksson, *Den nya familjerätten*, s. 93.

²⁵⁴ 11:10 st. 1 ÄB.

²⁵⁵ 11:10 st. 2 ÄB.

²⁵⁶ Agell, *Testamentsrätt*, s. 31 f.

²⁵⁷ 10:1 ÄB.

kräver denna formenlighet.²⁵⁸ De uppställda formkraven motiveras av två övergripande syften. Dels att underlätta framtida bevisning om innehåll i förordnandet samt att det kommit till på rätt sätt. Dels att göra testatorn uppmärksam på rättshandlingens betydelse.²⁵⁹ Möjlighet att avvika från formkraven ges enbart för den som, på grund av sjukdom eller annat nödfall, inte kan uppfylla kraven. Ett sådant upprättat nödtestamente är enbart giltigt i tre månader och måste därefter ha ersatts med ett ordinärt, annars saknas giltigt testamente.²⁶⁰

Vilka personer som godkänns som vittne framgår av 10:4 ÄB. Bland annat finns begränsningar kopplat till ålder, släktskap och andra nära relationer. Begränsningarna kring vittneskretsen är kopplat till att det inte får vara någon vars ekonomiska ställning kan påverkas efter testators dödsfall. Vittne får inte heller vara testamentstagare eller exempelvis maka till denna, vilka skulle kunna utsätta testator för obehörig påverkan.²⁶¹

En testator har alltid rätt att återkalla ett testamente. Det saknas formkrav för återkallande. Återkallandet kan ske genom upprättande av ett nytt testamente, genom att förstöra testamentet eller på annat sätt otvetydigt visa att förordnandet inte längre utgör yttersta viljan. Det är inte möjligt att i testamentet ge löfte om att det inte kommer att återkallas.²⁶² Vid upprättande av ett nytt testamente är det lämpligt att ange om det är så att det nya avser ersätta ett tidigare upprättat testamente. På så vis undviks missförstånd huruvida tidigare testamente ska anses återkallat eller inte.²⁶³ Att återkallelse alltid är möjligt omfattar även inbördes testamenten. Men vid en ensidig återkallelse, eller ändring, av ett sådant kan tillämpning av resterande delar påverkas ifall förutsättningarna för det ömsesidiga förordnandet väsentligen rubbats.²⁶⁴

Testamenten kan av olika skäl anses ogiltiga, man brukar skilja mellan nullitet och angriplighet. Nullitet föreligger exempelvis om testamentet är förfalskat eller om förordnandet strider mot lag, handlingen har då ingen verkan alls. Angriplighet avser istället något som måste angripas genom klander för att inte få verkan. Klandertalan ska i ett sådant fall väckas inom sex månader från delgivning av testamentet, 14:5 ÄB.²⁶⁵ Grunder för klander föreligger exempelvis om testator inte följt formkrav, inte var vid sina sinnes fulla bruk eller om testamentet upprättats under tvång.²⁶⁶

²⁵⁸ 10:6 ÄB.

²⁵⁹ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 99.

²⁶⁰ 10:3 ÄB.

²⁶¹ Hästad m.fl., s. 488.

²⁶² 10:5 ÄB.

²⁶³ Agell, *Testamentsrätt*, s. 47 f.

²⁶⁴ 10:7 ÄB.

²⁶⁵ Agell, *Testamentsrätt*, s. 53 f.

²⁶⁶ 13:1-3 ÄB.

Några begränsningar i testationsrätten bör nämnas. Dels har giftorätten företräde och en make ges därmed enbart möjlighet att i testamente förordna kring halva makarnas egendom. Om upprättat testamente inkräktar på den andel som ska tillfalla den andra maken genom bodelning kan testamentet inte verkställas fullt ut annat än ifall efterlevande maka begärt att var och en ska behålla sitt enligt 12:2 ÄktB. Vidare kan en efterlevande makes rätt enligt basbeloppsregeln hindra verkställande av ett testamente då denna rätt givits företräde, 3:1 st. 2 men. 2 ÄB. Ytterligare en begränsning finns genom bröstarvinges rätt till laglott, 7:1 och 7:3 ÄB, vilket kan leda till att ett testamente inte kan verkställas.²⁶⁷

Det saknas krav att registrera testamente och det finns inte heller, åtminstone i allmän regi, någon sådan möjlighet. Brattström & Singer menar att formkrav om registrering av testamente inte bör uppställas i onödan då det medför en risk att en persons yttersta vilja inte respekteras, trots att den kommit till klart uttryck. Samtidigt är risken, när registrering inte sker, att ett testamente inte kommer fram och att yttersta viljan av den anledningen inte respekteras. De menar att en rimlig kompromiss vore att införa ett frivilligt register så att de som önskar denna trygghet kan få det behovet uppfyllt.²⁶⁸

På uppdrag av regeringen har Skatteverket sett över förutsättningarna att inrätta ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi och kommit fram till att ett sådant bör inrättas hos myndigheten.²⁶⁹

Givet den snabba omställning som skett i samhället när det kommer till digitalisering och möjligheten till elektronisk signering av diverse avtal har det i en motion förts fram att regeringen bör ta initiativ till digital hantering och signering av samtliga familjerättsliga avtal, däribland äktenskapsförord och testamenten.²⁷⁰ Civilutskottet utvecklar i sitt betänkande, med vidare hänvisningar, att lagstadgade krav på underskrifter normalt inte utgör hinder för digitaliserad hantering. Överväganden måste dock ske enskilt för varje bestämmelse i relation till det där uppställda formkravets innebörd. I vissa fall väger skälen, för en i pappersform upprättad handling, så tungt att elektronisk hantering är utesluten. Motionsyrkandet avslogs med hänvisning till pågående arbete på området, ett arbete som dock inte tycks omfatta de här nämnda familjerättsliga handlingarna.²⁷¹

²⁶⁷ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 116.

²⁶⁸ Brattström & Singer, *Rätt arv*, s. 99.

²⁶⁹ Skatteverkets skrivelser 2022, *Ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi*, s. 5.

²⁷⁰ Mot. 2022/23:949.

²⁷¹ Bet. 2022/23:CU6 s. 115 ff.

5.3 Gåvor

För makar, liksom för alla andra, utgör ett avtal om gåva ett förmögenhetsrättsligt avtal. Gåvor regleras i lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva, gåvolagen. För makar finns därtill kompletterande och särskilt uppställda regler i 8 kap. ÄktB. Skälet till dessa särskilda regler för gåvor mellan makar är primärt att tillse ett borgenärsskydd. Risken finns att vederlagsfria överföringar mellan makar skulle kunna användas som ett sätt att skaffa undan egendom. En gåva mellan makar behöver inte heller utgöra någon uppoffring då egendomen ofta fortsatt kan användas som tidigare. Ifall egendomen utgör giftorättsgods kommer den även ingå i en framtida bodelning, men i form av gåvotagarens giftorättsgods istället för givarens.²⁷²

En gåva mellan makar är gällande om den uppfyller vad som normalt krävs för gåvor alternativt om gåvan registrerats.²⁷³ Vid gåva av fast egendom krävs i alla lägen ett formenligt gåvobrev för att gåvan ska bli juridiskt giltig.²⁷⁴ En sådan gåva blir gällande direkt genom överlåtelseavtalet. För lös egendom kan en gåva mellan makar bli gällande genom tradition. Dock kan en besittningsövergång vara svår att åstadkomma mellan makar som bor tillsammans eftersom de redan har det mesta i gemensam besittning. En praktisk möjlighet är därför att genom registrering kunna åstadkomma bindande verkan.²⁷⁵ En bostadsrätt utgör lös egendom. För en juridiskt giltig gåva av bostadsrätt krävs ett skriftligt överlåtelseavtal samt att gåvotagaren godkänns som medlem i bostadsrättsföreningen.²⁷⁶ Vidare är ett krav för fullbordan av gåvan, när egendomen som i bostadsrättsfallet finns hos tredje man, att denne underrättats om gåvan.²⁷⁷

Först genom registrering blir makarnas gåvor sinsemellan gällande mot givarens borgenärer. Personliga gåvor, av rimlig proportion i förhållande till givarens ekonomiska förutsättningar, behöver dock inte registreras för att sakrättsligt skydd ska uppnås.²⁷⁸ Ansökan om registrering görs hos Skatteverket och gåvohandlingen ska bifogas registreringsansökan. Har gåvan inte skett skriftligt ska uppgifter om gåvan lämnas i en, av båda makarna undertecknad, handling. Skatteverket kungör därefter registreringen av gåvan.²⁷⁹ Även om registrering skett finns ett skydd för borgenärer genom att gåvotagaren, under vissa förutsättningar och upp till gåvans värde, får svara för en skuld som fanns vid gåvotillfället men

²⁷² SOU 1981:85 s. 334.

²⁷³ 8:1 st. 1 ÄktB.

²⁷⁴ 4:29 samt 4:1 jordabalken.

²⁷⁵ Prop. 1986/87:1 s. 143.

²⁷⁶ 6:4-5 bostadsrättslagen (1991:614).

²⁷⁷ Teleman & Tottie, s. 211 (kommentaren till 8:1 ÄktB).

²⁷⁸ 8:1 st. 2 ÄktB.

²⁷⁹ 16:2-3 ÄktB.

givaren därefter inte kan återbetala. Personliga presenter kan dock inte utlösa något sådant ansvar för gåvotagaren.²⁸⁰

Vid gåvor kan ett villkor om att gåvoegendomen ska vara enskild i mottagarens hand, och därmed inte omfattas av en eventuell framtida bodelning, ligga i givarens intresse. För makar är det inte möjligt att uppställa ett sådant villkor i en gåvohandling. Makar är istället hänvisade till att upprätta ett äktenskapsförord för att gåvoegendom ska bli enskild.²⁸¹ Villkor om enskild egendom kan däremot uppställas till andra mottagare än givarens make. Dock måste villkoret då uppställas senast vid gåvans fullbordande²⁸² och därtill kan sådana villkor i vissa fall bli utan verkan exempelvis när gåvan är förknippad med vederlag²⁸³.

Några regler som kan vara bra att känna till i samband med gåvor bör nämnas. Dels kan gåvor under vissa förutsättningar träffas av det förstärkta laglottsskyddet i 7:4 ÄB, något som kan få konsekvenser för mottagaren långt efter det att gåvan fullbordats.²⁸⁴ Vidare kan förskottsreglerna i 6 kap. ÄB behöva beaktas. Bland annat presumeras gåvor till barn och barnbarn enligt huvudregeln utgöra förskott på arv om inte annat meddelats av givaren, 6:1 ÄB.²⁸⁵ Härtill kan vederlagsregeln i 11:4 ÄktB aktualiseras, exempelvis i det fall en make genom gåvor i inte obetydlig omfattning anses ha minskat sitt giftorättsgods.

²⁸⁰ 8:3 st. 1-2 ÄktB.

²⁸¹ 7:2 st. 1 p. 1 ÄktB; Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 41.

²⁸² NJA 1979 s. 268.

²⁸³ Blandade gåvor och verkan av tredjemansföreskrift om enskild egendom behandlas fördjupat i avsnitt 6.3.2.

²⁸⁴ Det förstärkta laglottsskyddet behandlas fördjupat i avsnitt 4.3.

²⁸⁵ Förskott på arv behandlas fördjupat i avsnitt 4.4.

6. ENSKILD EGENDOM - TREDJEMANSFÖRESKRIFTER OCH SURROGATION

På vilka grunder egendom kan få karaktären såsom enskild redogörs uttömmande i 7:2 ÄktB.²⁸⁶ Här framgår att egendom kan vara enskild av anledningen att makar sinsemellan upprättat äktenskapsförord.²⁸⁷ Vidare stadgas att egendom kan vara enskild på grund av en tredjemansföreskrift. Det vill säga att tredje man genom villkor förordnat att det som tillkommit en mottagare genom arv, testamente, gåva eller förmånstagarförordnande i försäkring ska utgöra dennes enskilda egendom.²⁸⁸ Det framgår vidare att surrogat, det vill säga egendom som trätt istället för sådan enskild egendom som nämnts ovan, presumeras utgöra enskild egendom om inte annat föreskrivits i handlingen som grundat egendomens karaktär såsom enskild.²⁸⁹ Härtill stadgas att avkastning av enskild egendom som grund presumeras utgöra giftorättsgods om inga villkor uttalats om motsatsen.²⁹⁰ Att avkastning till enskild egendom som huvudregel utgör giftorättsgods gäller oavsett av vilken anledning egendomen blivit enskild och omfattar även avkastning ur surrogat till sådan egendom.²⁹¹ Det kan konstateras att presumtionsreglerna, där surrogat till enskild egendom behåller sin karaktär medan avkastning till enskild egendom presumeras utgöra giftorättsgods, går tvärt emot varandra.

I detta kapitel redogör jag för surrogat till enskild egendom samt sammanblandning och blandad egendom. Därtill utvecklas form och räckvidd för tredjemansföreskrifter, det vill säga när någon annan än makarna sinsemellan planerat och exempelvis villkorat egendom såsom enskild i mottagarens hand.

6.1 Surrogat till enskild egendom

Surrogat till enskild egendom behåller som huvudregel denna karaktär, 7:2 st. 1 p. 6 ÄktB. Det krävs inte att den nya egendomen är av samma slag som den gamla för att egendomens karaktär såsom enskild ska bestå. I det fall surrogatet har samma värde som den tidigare egendomen uppstår sällan problem. Om surrogatet däremot, vilket inte sällan inträffar, har ett högre värde kan situationen bli en annan. Kanske har en make skjutit till

²⁸⁶ Prop. 1986/87:1 s. 128.

²⁸⁷ 7:2 st. 1 p. 1 ÄktB.

²⁸⁸ 7:2 st. 1 p. 2-5 ÄktB.

²⁸⁹ 7:2 st. 1 p. 6 ÄktB.

²⁹⁰ 7:2 st. 2 ÄktB.

²⁹¹ Teleman, *Bodelning*, s. 77.

giftorättsgods vilket gör att det inte längre blir självklart vilken karaktär egendomen ska anses ha.²⁹²

För att avgöra om surrogat ska utgöra giftorättsgods eller enskild egendom är utgångspunkten att först granska den rättshandling som ursprungligen gjort egendomen enskild. Det som står i, eller kan uttolkas ur, rättshandlingen gäller och går före lagen.²⁹³ Lösningen är därmed given i den mån rättshandlingen, äktenskapsförordet eller villkor av tredje man, ger en klar föreskrift om klassificering av surrogat.²⁹⁴ I annat fall träder presumtionsregeln in och stadgar att surrogat, likväl som ursprunglig egendom, utgör enskild egendom.²⁹⁵ Det tycks vara en allmän uppfattning att den legala presumptionen om surrogation av enskild egendom gäller i flera led, även om lagtexten inte meddelar detta.²⁹⁶

En surrogationsfråga gäller om ett tillräckligt samband finns mellan ursprunglig och ny egendom. Då såväl makar som givare och testatorer sällan förordnar kring klassificeringen av surrogat är detta något som många gånger vållat problem att avgöra i det praktiska rättslivet.²⁹⁷ Bevisbördan vilar på den som påstår att viss egendom utgör surrogat till enskild egendom.²⁹⁸ Det saknas tillämpningsanvisningar i förarbeten till såväl äldre rätt som äktenskapsbalken men principen är enkel att förstå. Får man en bil med villkor att den ska utgöra enskild egendom och sedan säljer den, utgör medlen från försäljningen normalt enskild egendom.²⁹⁹ Ibland är saken relativt enkel att avgöra, exempelvis vid en ren omplacering eller i det fall en försäkringsersättning för förstörd egendom just fallit ut. I praxis har man därtill varit relativt liberal med att, när värdet av ny egendom överstiger värdet av den gamla, ge egendomen karaktär av enskild egendom.³⁰⁰

Klart är att det krävs en slags kedja, ett samband mellan den ursprungliga enskilda egendomen och surrogatet, för att även detta ska klassificeras som enskild egendom. Tillräckligt samband kan finnas även om lång tid förflutit mellan det att man gjort sig av med egendom tills det att nyförvärv sker, men det kan vara svårt att bevisa. Stränga krav om bevislig kontinuitet bör inte upprätthållas. Men i det fall en makes enskilda egendom förbrukats, exempelvis konsumeras, utan att ny egendom införskaffats borde det inte vara möjligt att senare, när ekonomisk möjlighet på nytt uppstår, köpa ny egendom med verkan att den utgör surrogat till den tidigare förbrukade

²⁹² Eriksson, *Arv och testamente*, s. 44 ff.

²⁹³ SOU 1981:85 s. 367 f.

²⁹⁴ Agell & Brattström, s. 116.

²⁹⁵ 7:2 st. 1 p. 6 ÄktB.

²⁹⁶ Teleman, *Bodelning*, s. 77; Walin, s. 174 f.

²⁹⁷ Teleman, *Bodelning*, s. 71.

²⁹⁸ Agell & Brattström, s. 117.

²⁹⁹ Teleman, *Bodelning*, s. 72.

³⁰⁰ Teleman & Tottie, s. 166 f. (kommentaren till 7:2 ÄktB).

egendomen. En make förlorar dock inte sin rätt ifall det, för denna makes medel, inköps egendom i den andra makens namn.³⁰¹

Vid belåning mot pant i en enskild egendom där de lånade medlen sedan används för att i sin helhet betala ny egendom anses inte den nya egendomen erhålla karaktären såsom enskild. Den ursprungliga egendomen som utgör enskild egendom finns då kvar och den nya egendomen utgör därför inget surrogat.³⁰²

Tveksamheter kring egendomens karaktär såsom surrogat kan föreligga om en make förvärvar ny egendom med en mindre del enskild egendom i kombination med upptagande av en större andel lån. Två fall från HD förtydligar hur surrogationsregeln ska tolkas i detta fall.

I NJA 1978 s. 526 hade den ena maken köpt en tomträtt till en köpeskillning om totalt 139 500 kr. Av köpeskillningen betalades 20 000 kr kontant med egendom som utgjorde enskild egendom och resterande del lånades upp mot säkerhet i tomträten. Kontantinsatsen utgjorde 14,5 procent av köpeskillningen vilket HD ansåg utgöra en normal andel i förhållande till lånedelen. Tomträten ansågs i detta fall utgöra enskild egendom i sin helhet.

I NJA 1995 s. 577 var frågan ifall surrogation förelåg för den ena av makarna när två makar köpt mark som sedan bebyggts med ett bostadshus. Hustrun finansierade vid köpet sin andel dels med medel ur en försäljningslikvid från tidigare hus och dels med lån. Vid det första husköpet betalade hustrun 20 procent kontant med enskild egendom och lånade resten för sin hälftedel. Hela hennes ägarandel ansågs utgöra enskild egendom och den likvid som hon erhöll vid försäljningen ansågs vara hennes enskilda. Det senare förvärvet av tomt samt följande nybyggnation av hus ansåg HD utgöra två steg i ett och samma förvärv. Hustrun betalade totalt 28,5 procent av mark och byggnation med enskild egendom och resterande andel med lån. Förhållandet mellan kontantinsats och lånedel ansågs även i detta fall normalt och därmed ansågs hela hennes ägarandel, hälften av fastigheten, utgöra hennes enskilda egendom.

Det som aktualiserats i de två nyss nämnda fallen är fastighetsköp där en del av köpeskillningen erlagts med enskild egendom och resterande del genom upptagande av nya lån på fastigheten. Förvärvad fastighet har enligt surrogatregeln ansetts bli enskild när förhållandet mellan kontant- och lånedel motsvarar sedvanliga villkor vid fastighetsförvärv. Som huvudregel bör därmed mest troligt gälla att hela egendomen blir enskild om betalning

³⁰¹ Walin, s. 180.

³⁰² Agell & Brattström, s. 118; Teleman, *Bodelning*, s. 74.

skett med enskild egendom samt lån, med undantag för om kontantbetalningen skulle vara osedvanligt liten.³⁰³

Agell & Brattström påtalar att hela egendomen har ansetts utgöra enskild egendom i de två fallen sålänge kontantinsatsen i sin helhet har erlagts med enskild egendom. En möjlig invändning mot resultatet skulle dock kunna vara att lån därefter betalas med medel som kan antas ha utgjort giftorättsgods, varför det vore rimligt att delar av egendomen skulle anses utgöra enskild egendom och resterande del giftorättsgods. Dock är det så att giftorättsgods kan förbrukas på många sätt utan att den andre maken kan göra gällande något ersättningsanspråk vid bodelning. En sådan invändning skulle därför kunna vara svår att nå framgång med.³⁰⁴

Avgörande för bedömningen huruvida egendom utgör surrogat är förhållandena vid förvärvstidpunkten. Vad som skett därefter, exempelvis vem som svarat för låneavbetalningar saknar självständig betydelse. Egendomens karaktär kan däremot ändras av att helt nya rättshandlingar senare företas.³⁰⁵

6.2 Sammanblandning och blandad egendom

6.2.1 Sammanblandning av egendom

I det fall enskild egendom och giftorättsgods sammanblandas riskeras att den enskilda egendomen inte kan särskiljas, vilket kan medföra att egendomen tappar sin karaktär såsom enskild och träffas av giftorätten. Som exempel kan ges då kontanta medel av de båda egendomsslagen sätts in på ett och samma bankkonto.³⁰⁶ Detta är en fråga som varit uppe till prövning i Högsta domstolen.

I ett fall rörde det sig om flera försäljningslikvider, vilka utgjorde ena makens enskilda egendom, som blivit insatta på ett mellan makarna gemensamt bankkonto. Frågan var hur saldot på kontot skulle klassificeras per brytdagen för bodelning. Bankkontot innehöll vid insättningarna giftorättsgods och användes löpande för gemensamma in- och utbetalningar. HD slog fast att egendomens karaktär såsom enskild inte utsläcks hur som helst och att det förvisso vore mer tydligt om medlen hålls separat, men att det kan finnas såväl enskild egendom som giftorättsgods på ett och samma konto. För att den enskilda egendomen ska behålla sin karaktär förutsätts dock antingen bokföring eller att makarna sinsemellan på annat vis gjort det möjligt att särskilja medlen i fråga.³⁰⁷

³⁰³ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 205 f.

³⁰⁴ Agell & Brattström, s. 117.

³⁰⁵ Teleman, *Bodelning*, s. 74.

³⁰⁶ Teleman, *Bodelning*, s. 72.

³⁰⁷ NJA 1992 s. 773.

Avgörande för att medlen förlorat sin karaktär såsom enskild egendom i fallet var att insättningar gjorts på ett konto vilket löpande använts för in- och utbetalningar. Omöjligheten att fastställa klara andelar på bankkontot tycks enligt Agell & Brattström ha varit utslagsgivande för domstolen.³⁰⁸

Teleman menar att fall om sammanblandning måste bedömas individuellt och att det inte är troligt att utfallet skulle blivit detsamma om det varit den ena makens egna sparkonto, där såväl giftorättsgods som enskild egendom satts in, men inga uttag gjorts. I ett sådant fall borde den enskilda egendomen vara möjlig att urskilja. Problem med sammanblandning uppstår när såväl insättningar som uttag gjorts på kontot. I det fall transaktioner inte bokförts eller egendom på annat vis hållits isär blir det då ovisst vilken karaktär de uttagna medel haft och därmed vilken karaktär kvarvarande medel ska anses ha.³⁰⁹

I ett annat relativt nytt fall hade den ena maken överfört 5750 kr av sin enskilda egendom till ett, mellan makarna, gemensamt konto. Kontot innehöll giftorättsgods vid insättningen och användes av båda makarna för löpande transaktioner. Maken som gjort insättningen betalade efter en vecka en registreringsavgift för näringsverksamhet på 1000 kr. HD hänvisade till det tidigare fallet NJA 1992 s. 773 och vad som då sagts gällande kontomedel på brytdagen för bodelning. Det konstateras att det nu aktuella fallet gäller överföring av medel som är enskild egendom till ett konto som innehåller giftorättsegendom, för att vidare anskaffa en annan tillgång. Det handlar då istället om huruvida den nya tillgången behållit karaktären av enskild egendom enligt reglerna om surrogat. Domstolen ansåg det därför inte tvunget att uppställa något krav på bokföring eller liknande, särskilt när utförd överföring utgjort ett led i att utföra en betalning och då bör anses utgöra något av en praktisk åtgärd. I det fall tillräcklig koppling finns mellan insättningen och den betalning som senare gjorts, och betalningen rymms inom det överförda beloppet, sägs att medlen ska anses bibehålla karaktären såsom enskild egendom. Av betydelse vid bedömningen om tillräcklig koppling finns är dels avsikten hos den make som överfört beloppet och därtill det senare förvärvet. Bland annat är tiden mellan överföring och förvärv samt vilka kontorörelser som skett av vikt. Kopplingen uttalas som förstärkt ifall det insatta beloppet är lika stort som kostnaden för den förvärvade egendomen. Under den vecka medlen, i det aktuella fallet, fanns på kontot utfördes ytterligare utbetalningar vilka samtliga rymdes inom ramen för de överförda enskilda medlen. HD fann att tillräcklig koppling fanns och medlen samt rättigheterna till den firma som registreringsavgiften avsett, ansågs därmed utgöra enskild egendom. Två skiljaktiga justitieråd menade däremot med hänvisning till det tidigare fallet

³⁰⁸ Agell & Brattström, s. 118.

³⁰⁹ Teleman, *Bodelning*, s. 76.

att medlen förlorat sin karaktär av enskild egendom redan vid insättningen, då de inte hållits isär varken genom bokföring eller på något annat vis.³¹⁰

6.2.2 Blandad egendom

Blandad egendom består av såväl enskild egendom som giftorättsgods. När det kommer till egendom som förvärfvas för medel av båda egendomsslagen är rättsläget inte helt klart. Egendomen kan i det fallet anses få blandad karaktär förutsatt att insatserna är av någorlunda jämförbar storlek. Den andel som köpts med enskild egendom behåller då sin karaktär enligt reglerna om surrogat medan resterande del utgör giftorättsgods.³¹¹ Agell & Brattström menar vidare att uppkomst av blandad egendom förutsätter att en uppdelning på kvotdelar av egendomen måste vara möjlig.³¹² Silfverberg är av uppfattningen att insatser av lika proportioner är en förutsättning för att blandad egendom ska uppstå, och att egendomen annars bör bli antingen enskild eller giftorättsgods i sin helhet.³¹³

I fall då insatsen av det ena egendomsslaget är i princip dominerande vid förvärvet bör hela tillgången antingen anses utgöra enskild egendom enligt surrogationsregeln, eller giftorättsgods i det fall insatsen av enskild egendom haft ett tämligen marginellt värde.³¹⁴ Teleman påtalar att det ibland kan finnas goda skäl att i de fall då en andel betingar ett betydande värde i absoluta tal, beakta denna oavsett om den utgör en mindre andel av totalen.³¹⁵

Några belysande exempel från litteraturen kan ges. I det fall en fastighet förvärfvas och köpeskillingen erläggs med hälften enskild egendom och hälften giftorättsegendom blir fastigheten blandad egendom, till hälften enskild egendom och till hälften giftorättsgods.³¹⁶ Vidare anses en tillräckligt stor investering av giftorättsgods i egendom som är enskild kunna göra att egendomen får blandad karaktär. Exempelvis om en make äger en obebyggd tomt såsom enskild egendom och bekostar bebyggelse på tomten med medel som utgör giftorättsgods.³¹⁷ Det förekommer vidare att tredje man ställt villkor om enskild egendom i samband med gåva eller i testamente. Mest troligt är avsikten att hela egendomen ska utgöra enskild egendom, oavsett om gåvan är villkorad med en motprestation för mottagaren. Det uppstår då en friktion mellan den föreskrift som säger att egendomen i sin helhet ska utgöra enskild egendom och det att mottagaren

³¹⁰ NJA 2022 s. 1003.

³¹¹ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 203.

³¹² Agell & Brattström, s. 118.

³¹³ Silfverberg, s. 133 f.

³¹⁴ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 203; Eriksson, *Den nya familjerätten*, s. 20.

³¹⁵ Teleman, *Bodelning*, s. 72.

³¹⁶ Teleman, *Bodelning*, s. 72.

³¹⁷ Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 63.

möjligen minskat sitt giftorättsgods genom motprestationer. Egendomen kan i ett sådant fall tänkas bli blandad egendom.³¹⁸ Sist kan nämnas ett exempel då det ena egendomsslaget klart dominerar. Vid utbyte av en bil, vilken utgjort enskild egendom, och en mellanskillnad på 5 procent för den nya bilen betalas med giftorättsgods bör den nya bilen i sin helhet anses utgöra enskild egendom.³¹⁹

I fall då en make använder medel som är enskild egendom till att förbättra en fastighet vilken utgör giftorättsgods, behåller fastigheten sin karaktär av giftorättsgods. Möjligen kan ersättning för en sådan transaktion, i en eventuell framtida bodelning, bli aktuell genom skevdelning av giftorättsgodset enligt 12:1 ÄktB. Omvänt gäller när giftorättsgods använts för att förbättra en fastighet som utgör enskild egendom. Fastigheten behåller då i allmänhet sin karaktär såsom enskild egendom. En make kan i det fallet, under vissa förutsättningar, få kompensation i en kommande bodelning genom vederlagsregeln i 11:4 ÄktB.³²⁰ Det är dock möjligt att det, till följd av 1988 års reformerade äktenskapslagstiftning, bara är så att fastigheten behåller karaktären såsom enskild egendom i sin helhet vid mindre insatser av medel som utgör giftorättsgods. Vid större insatser av giftorättsgods kan egendomen istället tänkas få en blandad karaktär.³²¹

6.3 Tredjemansföreskrifter om enskild egendom

6.3.1 Allmänt - form och omfattning

Givares och testators allmänna rätt att ställa villkor medför en rätt att vid gåva och testamente meddela särskilda föreskrifter såsom att egendom ska vara enskild i mottagarens ägo. Givare och testators rätt att ställa villkor är något som sedan länge erkänts i svensk rätt. Under förarbetena till äktenskapsbalken ansågs det genomgående att möjligheten att uppställa sådana villkor är något som borde bibehållas.³²²

Gåva, från annan än den andra maken, med villkor om att egendomen ska vara mottagarens enskilda utgör enskild egendom.³²³ Det saknas krav om att en sådan föreskrift ska vara skriftlig för att egendomen ska anses vara enskild men föreskriften bör vara definitiv och uttrycklig. Av beviskäl är det, som alltid, lämpligt med en skriftlig handling.³²⁴ Ett villkor för gåva om att egendomen ska utgöra mottagarens enskilda egendom måste uppställas före gåvans fullbordande, därefter saknas sådan möjlighet.³²⁵

³¹⁸ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 203 f.

³¹⁹ Eriksson, *Arv och testamente*, s. 44 ff.

³²⁰ Agell & Brattström, s. 119.

³²¹ Eriksson, *Den nya familjerätten*, s. 20.

³²² Teleman & Tottie, s. 161 (kommentaren till 7:2 ÄktB).

³²³ 7:2 st. 1 p. 2 ÄktB.

³²⁴ Teleman, *Bodelning*, s. 67.

³²⁵ NJA 1979 s. 268.

Egendom som en make erhållit genom testamente eller arv, där det i testamente uttryckts att egendomen ska vara mottagarens enskilda, utgör enskild egendom.³²⁶ Den fjärde punkten i 7:2 ÄktB har till syfte att klargöra att testatorer kan föreskriva att vad som erhålls efter denne såsom arv ska utgöra enskild egendom, exempelvis en bröstarvinges laglott.³²⁷ Formföreskrifter för testamente måste följas vid uppställandet av aktuellt villkor. Det föreligger därmed ett krav på såväl skriftlighet som bevitning, 10:1 ÄB. Ett icke bevittnat testamentstillägg med föreskrift om enskild egendom har av detta skäl underkänts av HD i NJA 1979 s. 268.³²⁸ Ett giltigt tredjemansvillkor i testamente omfattar egendom som mottagaren erhållit såväl i egenskap av legatarie som universell testamentstagare.³²⁹

Det är inte möjligt för en mottagare att vid förvärv själv uppställa villkor att den egendom som erhållits ska utgöra enskild egendom. Ett sådant villkor måste uppställas av en utomstående givare eller testator vid gåvan eller i testamente. Vidare spelar det ingen roll när villkoret uppställs i förhållande till när mottagaren ingår äktenskap.³³⁰ Är mottagaren ogift vid rättshandlingens fullbordande, och senare gifter sig, blir egendomen alldeles oavsett enskild inom äktenskapet.³³¹

Tredje mans handlingsfrihet när det kommer till att uppställa villkor tycks vara vidare än vad makar kan avtala sinsemellan. De villkor tredje man har möjlighet att uppställa kan ses som ett utflöde av en allmän rättsprincip för benefika rättshandlingar. Principiellt borde det med utgångspunkt i detta inte finnas hinder att genom ett sådant villkor exempelvis göra skillnad på egendomens karaktär som enskild i händelse av skilsmässa och giftorättsgods vid dödsfall. Typtvång hindrar makar att uppställa sådant villkor vid upprättande av äktenskapsförord men mest tänkbart, till följd av respekten för givarens önskemål, begränsas tredje man inte på samma vis.³³² Något ytterligare som talar för en vid handlingsfrihet för tredje man är departementschefens förarbetsuttalande att en testator eller givare ska kunna vara säker på att uppställda villkor kommer att respekteras.³³³

Tredje mans vilja ska följaktligen respekteras. Som grund ges makar inte möjlighet att genom äktenskapsförord frångå tredje mans önskan om att egendom ska vara enskild och omvandla sådan egendom till giftorättsgods.

³²⁶ 7:2 st. 1 p. 3-4 ÄktB.

³²⁷ Teleman & Tottie, s. 160 (kommentaren till 7:2 ÄktB).

³²⁸ Teleman, *Bodelning*, s. 67.

³²⁹ Teleman & Tottie, s. 159 (kommentaren till 7:2 ÄktB).

³³⁰ Teleman, *Bodelning*, s. 67.

³³¹ Eriksson, *Den nya familjerätten*, s. 19.

³³² Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 196 ff.; Teleman, *Föreskrifter vid gåva*, s. 834.

³³³ Prop. 1986/87:1 s. 78.

Detta kan utläsas motsatsvis av 7:3 ÄktB som stadgar att egendom, vilken är enskild på grund av upprättat äktenskapsförord, genom nytt förord kan omvandlas till giftorättsgods.³³⁴ Givare eller testator kan dock ge tillåtelse att frångå ett uppställt villkor och på så vis tillåta makarna att genom äktenskapsförord införa giftorätt i sådan egendom.³³⁵ En föreskrift om enskild egendom hindrar däremot inte i sig att ägarmaken överlåter det som mottagits till den andra maken. Makar kan därför, på annat sätt än genom bodelning, överföra sådan egendom mellan sig. Skulle däremot givare eller testator ha föreskrivit att överlåtelse av egendomen inte får ske är en sådan överföring inte giltig.³³⁶

Under förutsättning att inget annat föreskrivits i den ursprungliga rättshandlingen tillämpas en tredjemansföreskrift om enskild egendom såväl på den ursprungliga egendomen som på egendom vilken, enligt 7:2 st. 1 p. 6 ÄktB, utgör surrogat till denna.³³⁷

6.3.2 Blandade fång - verkan av föreskrift om enskild egendom

Tredjemansföreskrifter om enskild egendom kan enbart ges vid benefika rättshandlingar. Det blir därmed viktigt att kunna åtskilja dessa från onerösa överlåtelser, såsom köp eller byten.³³⁸ Det är vanligt att gåvor innehåller såväl en onerös som en benefik del, en så kallad blandad gåva. En onerös del kan vara aktuell av olika skäl exempelvis i syfte att nå skattefördelar eller för att möjliggöra kompensation motsvarande gåvan till gåvogivarens övriga barn. Den onerösa delen kan som exempel bestå i ett villkor om övertagande av betalningsansvar för lån eller kontant ersättning och den benefika delen i att det begärda vederlaget inte motsvarar den mottagna egendomens marknadsvärde.³³⁹

Det är inte ovanligt att just fastigheter ges bort med krav om övertagande av betalningsansvaret för lån. Gåvan består i det fallet i realiteten enbart av den bortgivna egendomens värde utöver lånen. Valet tycks då stå mellan att låta huvudsakliga innebörden av fångnet vara avgörande eller att dela upp fångnet i en benefik och en onerös del.³⁴⁰ I det fall det benefika momentet i överlåtelserna är för obetydligt för att klassificera rättshandlingen som gåva kan villkoret om enskild egendom underkännas i sin helhet. I det fallet utgör hela egendomen giftorättsgods för gåvomottagaren.³⁴¹ Vid blandade gåvor kan därmed frågan uppkomma kring verkan och giltighet av en

³³⁴ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 198; Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 40.

³³⁵ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 198; Agell & Brattström, s. 113; Teleman, *Äktenskapsförord*, s. 40; RH 1994:48.

³³⁶ Agell & Brattström, s. 113; Teleman, *Föreskrifter vid gåva*, s. 835 f.

³³⁷ Teleman, *Föreskrifter vid gåva*, s. 836.

³³⁸ Teleman, *Bodelning*, s. 68.

³³⁹ Silfverberg, s. 130.

³⁴⁰ Teleman & Tottie, s. 163 f. (kommentaren till 7:2 ÄktB).

³⁴¹ Agell, *Nordisk äktenskapsrätt*, s. 206 f.

tredjemansföreskift med villkor att egendomen ska utgöra mottagarens enskilda egendom.³⁴² Liknande gränsfall och frågor kan därtill uppkomma vid tredjemansföreskrifter om enskild egendom i testamente. Exempelvis i fall då en arvsberättigad löser till sig egendom som värdemässigt överstiger sin egen lott från de andra som ska ta arv i dödsboet.³⁴³

I fallet NJA 2008 s. 457 prövades just frågan kring blandad gåva och räckvidden av en tredjemansföreskrift om enskild egendom. År 1985 hade en man såsom gåva mottagit en hyresfastighet av sin far. I gåvobrevet var föreskrivet att fastigheten skulle utgöra mottagarens enskilda egendom. Enligt villkor för gåvan övertog mottagaren samtidigt betalningsansvar för lån om 222 155 kr samt utfärdade en revers till givaren om 240 000 kr, båda med säkerhet i fastigheten. Den utfärdade reversen efterskänktes senare. Taxeringsvärdet för fastigheten var 550 000 kr när gåvan fullbordades. Mottagaren gifte sig år 1993 och äktenskapet upplöstes sedan genom skilsmässa år 2001. Frågan var om fastigheten helt, delvis eller inte alls skulle ingå i bodelning.

HD klargör i fallet att samtliga omständigheter är av betydelse vid bedömning av rättshandlingens karaktär, inte minst vederlagets storlek och art samt vad som kan utrönas om gåvoavsikt av betydelse. Beträffande vederlagets storlek tog domstolen bland annat upp att det inom skatterätten godtagits betydande vederlag och att fånget i sin helhet då ansetts som en gåva. Vidare relaterades till äktenskapsrätten och bedömning kring surrogation av enskild egendom. I fallen NJA 1978 s. 526 och NJA 1995 s. 577 godtogs surrogation vid förvärv av tomträtt respektive fastighet vid finansiering genom enskild egendom om enbart 14,5 procent respektive 28,5 procent när resterande del finansierats genom lån med säkerhet i egendomen. I båda fallen ansågs egendomen i sin helhet utgöra enskild egendom. Vidare tog HD, mot bakgrund av att så stor nordisk rättslikhet som möjligt är eftersträvat på äktenskapsrättens område, hänsyn till två nordiska fall liknande det nu aktuella. I de fallen ansågs hela egendomen såsom enskild, trots vederlag, med grund i att gåvomomentet varit särskilt framträdande.

HD uttalade slutligen att villkor om enskild egendom vid blandad gåva ska erkännas verkan för gåvoegendomen i sin helhet ”om gåvomomentet är så framträdande att förvärvet i sin helhet har gåvokaraktär”. Vidare uttalades att ett förhållandevis stort vederlag anses acceptabelt, inte minst när det rör sig om lån med pant i överlåten egendom. Vederlaget utgjorde 84 procent av fastighetens taxeringsvärde och beräknades till 42-63 procent av fastighetens marknadsvärde beroende på metodval för att fastställa detta

³⁴² Teleman, *Föreskrifter vid gåva*, s. 832 f.

³⁴³ Teleman & Tottie, s. 163 f. (kommentaren till 7:2 ÄktB).

värde historiskt. Dock poängterade domstolen att andra överväganden kan vara nödvändiga i det fall en gåvotagare är gift och använder giftorättsgods för att betala vederlaget.

Silfverberg har analyserat fallet i en artikel, särskilt att det inte är klarlagt hur det skulle bedömas ifall gåvotagaren var gift vid gåvans fullbordande och vederlag erlagts med giftorättsgods. Att HD rörande vederlaget i form av betalningsansvar för lån med pant i egendomen hänvisade till 11:2 ÄktB menar han borde ha syftat till att sådana skulder normalt därför inte blir till nackdel vid bodelning. Men kanske är det så att andra överväganden skulle krävas om amorteringar och räntor erlagts med giftorättsgods, vilket påverkar giftorättsanspråket negativt. Dock uttalas, med hänvisning till Agell & Brattström, att makar i och för sig kan förbruka giftorättsgods på flera skilda sätt under äktenskapet utan att ersättning blir aktuell för den andre maken vid bodelning. Problemet borde däremot bli mer påtagligt om den gåvotagande maken utger kontant ersättning med giftorättsmedel för en gåva som ska vara dennes enskilda egendom. Gåvotagaren minskar ju då omedelbart sitt giftorättsgods för att förvärva enskild egendom, vilket innebär ett åsidosättande av skyddet att det krävs äktenskapsförord för att omvandla giftorättsgods till enskild egendom. Möjligheter till kompensation vid bodelning genom 11:4 respektive 12:1 ÄktB konstateras härtill vara begränsade. Silfverberg menar vidare att HD:s antydning om att andra överväganden kan krävas, i fall då giftorättsgods använts för att betala ett gåvovederlag, möjligen skulle innebära högre ställda krav på gåvomomentet för att i sin helhet klassa rättshandlingen som gåva.³⁴⁴

Teleman & Tottie menar att det bör ligga nära till hands att egendomen skulle anses vara blandad i det fall vederlag erlagts med giftorättsgods.³⁴⁵ Agell & Brattström har framfört att utfallet skulle kunna bli egendom av blandad karaktär när, som i fallet, en make mottagit en blandad gåva med föreskriften att egendomen ska utgöra enskild egendom, men i kombination med ett stort vederlag.³⁴⁶

³⁴⁴ Silfverberg, s. 134 ff.

³⁴⁵ Teleman & Tottie, s. 164 f. (kommentaren till 7:2 ÄktB).

³⁴⁶ Agell & Brattström, s. 119.

6.3.3 Bodelning och egendom som är enskild genom en tredjemansföreskrift

I förarbeten till äktenskapsbalken uppmärksammade familjelagssakkunniga det faktum att en tredjemansföreskrift om enskild egendom kan vara helt okänd för den andra maken. Risken finns då att detta kommer som en överraskning för denne vid en bodelning. Som förslag gavs därför dels att en tredjemansföreskrift skulle kunna jämkas vid bodelning i det fall bodelningsresultatet på grund av föreskriften blir oskäligt mot den andra maken.³⁴⁷ Till följd av detta föreslogs även att det skulle stå makar fritt att göra en överenskommelse om att dra in aktuell egendom i bodelningen.³⁴⁸ Att en sådan föreskrift kan ha varit helt okänd för den andra maken skulle anses tala för mindre restriktivitet vid sådana jämningsfall än fall gällande äktenskapsförord vilka makarna själva ingått. Den andra maken har ju inte alls givits möjlighet att överväga den framtida ojämna fördelningen eller dess konsekvenser. Inte heller har möjlighet funnits att skydda sina egna ekonomiska intressen genom äktenskapsförord eller andra ekonomiska upplägg under äktenskapet.³⁴⁹

Förslagen avvisades av departementschefen i den efterföljande propositionen med hänvisning till att det rör sig om en föreskrift som meddelats av tredje man och inte avser villkor som makarna själva tagit in i avtal sinsemellan. Att åsidosätta givarens villkor skulle bryta mot sedvanliga principer för rättshandlingar av aktuell karaktär. Det poängterades att en givare eller testator ska kunna vara säker på att uppställda villkor kommer respekteras.³⁵⁰ I de fall då en make riskerar stå helt eller nästan helt utan egendom vid bodelning, samtidigt som den andre maken skulle ha kvar egendom till ett betydande värde kopplat till en tredjemansföreskrift om enskild egendom, föreslogs istället ett engångsunderhåll som lösning på problemet.³⁵¹

Teleman & Tottie menar att det är förvånande att departementschefen i stort lät denna sak bero, inte minst beaktat äktenskapsbalkens i övrigt nyanserade jämningsregler och tanken om skydd för en svagare part. De menar vidare att det vore mer logiskt att se ägarmaken som efterträdare i en avliden givare eller testators intresse att vidmakthålla föreskriften. En sådan syn hade då rimligen inneburit att ägarmaken hade kunnat, i vart fall i samråd med andra maken, dra in egendomen helt eller delvis vid bodelning.³⁵²

³⁴⁷ SOU 1981:85 s. 223 f.

³⁴⁸ SOU 1981:85 s. 241.

³⁴⁹ SOU 1981:85 s. 394 f.

³⁵⁰ Prop. 1986/87:1 s. 78.

³⁵¹ Prop. 1986/87:1 s. 190.

³⁵² Teleman & Tottie, s. 162 (kommentaren till 7:2 ÄktB).

Ryrstedt har framfört att det kan vara berättigat att ifrågasätta om jämkning inte även bör omfatta fall där makar, av givare/testator, givits rätt att genom äktenskapsförord bestämma att egendomen ska utgöra giftorättsgods eftersom tredje man då lämnat det upp till makarna att avgöra egendomens karaktär såsom enskild eller giftorättsgods.³⁵³

Betydande skillnader kan konstateras mellan enskild egendom som uppkommit genom äktenskapsförord och egendom som blivit enskild genom tredjemansföreskrift. Makar kan inte, utan givare eller testators medgivande, omvandla egendom som är enskild med grund i en tredjemansföreskrift till giftorättsgods. Makarna kan inte heller välja att dra in sådan egendom i bodelning med stöd i 10:4 ÄktB. Egendomen kan därtill inte bli föremål för jämkning enligt 12:3 ÄktB, liksom egendom som är enskild genom äktenskapsförord. Vidare avser inte rådighetsinskränkningarna i 7:4-5 ÄktB egendom som är enskild genom tredjemansföreskrift. Inte heller omfattas sådan enskild egendom av övertaganderätten av bostad och bohag till skydd för bäst behövande make, 11:8 ÄktB. Sammanfattat kan sägas att egendom som är enskild genom en tredjemansföreskrift har såväl ett större skydd som omges av färre begränsningar vad gäller ägarens förfoganderätt över tillgången.³⁵⁴

³⁵³ Ryrstedt, s. 178.

³⁵⁴ Ds 2005:34, s. 32 f.

7. ANALYS OCH REFLEKTION

Frågeställning 1

Giftorätten är omfattande och stark. All egendom, såväl fast som lös, oavsett om den anskaffats före eller under äktenskapet omfattas av giftorätt, med undantaget om egendomen är enskild. När äktenskapet upplöses, antingen genom skilsmässa eller dödsfall, ska bodelning som huvudregel ske. I bodelningen ska makarnas giftorättsgods ingå, med undantag för vissa personliga ägodelar och särskilda rättigheter. Efter skuldavräkning delar makarna, som grund, lika på det som återstår. Under äktenskapet ansvarar makarna gemensamt, utefter respektive förmåga, för familjens gemensamma utgifter samt för personliga utgifter. När äktenskapet upplöses upphör det ekonomiska ansvaret makarna emellan. Underhållsskyldighet förekommer därefter enbart i särskilda undantagsfall.

En bodelning kan sägas utgöra ett kvitto på att den ekonomiska gemenskapen mellan makarna upplösts. Rätten att begära bodelning preskriberas inte och kan komma att aktualiseras många år efter det att äktenskapet upplösts. Det är tänkbart att det skulle kunna bli en mindre trevlig överraskning om ett giftorättsanspråk framställs långt senare när livet gått vidare. Att efter äktenskapets upplösning bodela är med andra ord en förutsättning för att helt kunna gå vidare och ges möjlighet att fatta kloka ekonomiska beslut. Sådana beslut bör grundas på vad man har och inte vad man tror sig ha, men som sedan visar sig ha varit ett felaktigt antagande. En bortre tidsgräns vore av flera skäl rimlig att införa, inte minst för en ökad förutsebarhet. Det återstår att se om aktuella initiativ till förändrade regler leder till någon förändring.

Likadelning utgör grundprincipen i äktenskapsbalkens bodelningsregler. Särskilda jämningsregler har införts för att komma till rätta med situationen då oskäliga resultat uppkommer. De olika jämningsreglerna tillämpas inte alldeles med enkelhet och har var för sig sina särskilda begränsningar. Reglerna erbjuder därmed inte fullt ut en självklar lösning på samtliga fall av oskäliga bodelningsresultat som kan uppstå. Vid tillämpning av den allmänna jämningsregeln, 12:1 ÄktB, görs en skälighetsbedömning från fall till fall och regeln tillämpas enbart till förmån för den mest förmögne. Främst avses att genom regeln komma till rätta med oskäliga resultat kopplat till kortvariga äktenskap. Att äktenskap ingås i syfte att tillskansa sig pengar anses inte önskvärt.

Likadelningsprincipen såsom huvudprincip var föremål för diskussion i förarbeten till äktenskapsbalken. Bland annat fyller principen en funktion att främja jämställdhet genom att tillse att den ekonomiska sammanflätningen

makar emellan, samt den fördelning av hushållsgemensamma arbetsuppgifter som gjorts, rättvist kommer beaktas vid bodelning. Ekonomisk självständighet mellan makar anses samtidigt eftersträvansvärt, något som snarare talar för att tillämpa återgångsdelning och bibehålla egendom opåverkad av äktenskapet. Det konstateras i förarbetena att jämställdheten mellan könen förvisso gått i rätt riktning, men i långsammare takt än önskat. Att införa återgångsdelning ansågs dock innebära en uppenbar risk att föra kampen om jämställdhet i fel riktning. Detta var ett av skälen som gjorde att vågskaalen föll över till att behålla likadelning som huvudprincip i äktenskapsbalken. Idag, nästan 40 år senare, tycks det fortsatt finnas mer att göra när det kommer till jämställdhet mellan könen. Frågan utgör en stor samhällsuppgift att lösa och vilar på långt mer än äktenskapslagstiftningen. Men skulle regelverket reformeras idag tycks denna fråga behöva beaktas även framgent.

Giftorättens omfattning är en intressant fråga. Att behov finns att begränsa giftorätten i olika fall råder det nog inga större tvivel om. Skäl som skulle kunna tala för ett införande av återgångsdelning har framförts och ett sådant skulle kunna vara det ökade antalet skilsmässor, följt av ett ökat antal personer som gifter om sig. Vid omgiften är det inte sällan det finns såväl omfattande egendom som barn från tidigare äktenskap i bagaget. Det krävs i detta fall som grund ett eget agerande genom att upprätta exempelvis äktenskapsförord om inte all egendom ska ingå i en framtida bodelning. Återgångsdelning skulle, beroende på hur reglerna konstrueras, kunna ge fördelen att färre avtal behöver skrivas mellan makar. Det måste i sig anses eftersträvansvärt med lagstiftning som för med sig att makar i så liten grad som möjligt själva behöver agera för att skapa önskat utfall vid bodelning.

Nordisk rättslikhet i äktenskapslagstiftningen är något som eftersträvas. Den norska modellen kan dock konstateras sticka ut jämfört med övriga Norden när det kommer till möjligheten att begränsa giftorättens omfattning. Från likadelning får här undantas värdet av sådan egendom som klart kan härledas till egendom som en make ägt innan äktenskapets ingående eller därefter erhållit genom arv eller gåva. Tillämpningen av regeln hänger på bevisning. Kan egendomens ursprung bevisas görs undantag från den norska huvudregeln, med klar restriktivitet, enbart om undantagande av värdet skulle föra med sig ett ”åpenbart urimeligt resultat”. Man kan här föreställa sig exempelvis ett fall där makar bosätter sig i en fastighet som den ena maken ägt innan äktenskapet ingicks. Det dagliga levernet, resor och annat bekostas sedan med hjälp av den andra makens goda inkomst. När skilsmässa blir ett faktum begär den make som äger huset att undanta värdet av detta från likadelning, samtidigt som den andra makens inkomster spenderats. Att komma till rätta med orättvisan som tycks uppstå hänger på om utfallet anses som ett ”åpenbart urimeligt resultat”. Klara gränser för

detta verkar inte finnas men det tycks däremot stå helt klart att restriktivitet gäller. Problematik verkar inte sällan uppstå kring bevisning. Men i det fall bevisning anses fullgod, blir utfallet i mycket stor utsträckning en rätt till undantagande från likadelning. Regeln tycks föra med sig såväl svåra gränsdragningar som knepiga rättsfall, dess utformning verkar med det sagt lämna en del övrigt att önska.

Äktenskapsbalken trädde i kraft den 1 januari 1988 med det övergripande syftet att, vid bodelning på grund av skilsmässa, erbjuda bättre utjämningsmöjligheter mellan ekonomiskt starkare och svagare makar. Ändringar i ärvdabalken syftade härtill att ett starkare ekonomiskt skydd skulle erbjudas efterlevande maka vid den andra makens död. Reglerna ser i stor omfattning likadana ut idag. Såväl samhället i stort som familjemönster och säkert mycket annat har ändrats under de 40 år som gått och möjligen kräver lagens syfte och funktion nya betraktelsevinklar. Dagens förutsättningar är mest troligt inte samma som de lagen byggdes upp utefter. Kanske skyddar lagen än idag som det ursprungligen var tänkt, kanske inte. Nuvarande regeringspartier har utlovat en översyn av arvsreglerna under nuvarande mandatperiod, det ska bli spännande att se vad denna utredning mynnar ut i.

När det kommer till just makars arvsrätt kan sammanfattat sägas att makar utan barn ärver varandra. Har makarna enbart gemensamma barn ärver efterlevande make och barnen får vänta på sitt arv tills båda föräldrarna är borta. Finns såväl gemensamma barn som särkullbarn får de gemensamma barnen vänta medan särkullbarn har omedelbar rätt till sitt arv. Finns det inga gemensamma barn, men däremot särkullbarn på den avlidnes sida, ärver särkullbarnet och inte den efterlevande maken.

Det är idag inte alls ovanligt med särkullbarn inom äktenskapet. Efterlevande maka har ansetts särskilt skyddsvärd framför gemensamma barns rätt till arv. Särkullbarns rätt till arv har däremot givits en starkare prioritet än skyddet för en efterlevande maka. Risker finns att många efterlevande makar, på grund av särkullbarnets rätt att få ut sitt arv, hamnar i besvärliga situationer. Särskilt skyddsbehov tycks finnas för den som är kvinna och pensionär, vilket hänger samman med kvinnors såväl lägre inkomster som pension. Den ekonomiska betydelsen av möjligheten att ta arv blir här särskilt stor.

En efterlevande maka är skyddad genom rätten till hälften av makarnas egendom genom bodelning, under förutsättning att egendomen utgör giftorättsgods. Samtidigt ges möjligheten till skydd av sin egendom genom rätten att bestämma att var och en ska behålla sitt giftorättsgods. Härtill skyddar basbeloppsregeln, men till ett relativt begränsat belopp. Trots dessa

diverse skyddsmekanismer kan det tänkas leda till olyckliga följder, såsom att tvingas avyttra bohag eller den gemensamma bostaden, i det fall uppemot halva boet ska ges ut i samband med den ena makens bortgång. Ett starkare skydd för efterlevande maka eller åtminstone bättre möjlighet att planera, inkluderat familjekonstellationer med särkullbarn, skulle exempelvis kunna uppnås genom att avskaffa laglotten eller att särkullbarn likt gemensamma barn får vänta på sitt arv.

Familjelagssakkunniga ville, i syfte att skydda efterlevande maka, avskaffa laglotten. Som påtalades i propositionen skulle inte en efterlevande maka automatiskt skyddas enbart genom ett avskaffande av laglotten eftersom testamente ändå skulle förutsättas för att tillse makens arvsrätt. Vidare angavs rättvisa bröstarvingar emellan som ett starkt skäl till att laglotten bör behållas, inte minst till skydd för särkullbarn vilka annars i hög grad riskerar att missgynnas. Det kan dock konstateras att det alldeles oavsett laglottens existens finns flera möjligheter för den som vill gynna ett barn framför övriga i barnaskaran, bland annat genom gåvor under livstiden eller genom testamente där åtminstone halva kvarlåtenskapen kan disponeras. Det kan därmed sägas vara en sanning med modifikation att laglotten tillser rättvisa mellan bröstarvingar.

Många åsikter har uttryckts kring såväl laglottens utformning som dess existens. Min åsikt är att testationsrätten bör vara fri för alla, för de med barn likt för dem utan barn, och att laglotten bör avskaffas. Tas laglotten bort försvinner 'arvsгарantin' för bröstarvingar. Min tro är att flertalet föräldrar troligtvis ändå skulle välja att, på ett eller annat sätt, gynna sina barn. Men kanske önskas exempelvis skyddet för en efterlevande maka prioriteras initialt, något det till fullo genom upprättande av testamente skulle ges möjlighet till om laglotten avskaffades.

Makar har givits arvsrätt före gemensamma barn. För särkullbarn har det, givet ett antagande kring relationer, ansetts orimligt att behöva vänta på sitt arv. Jag är i tron att det finns många fina relationer mellan särkullbarn och styvföräldrar. Samtidigt finns det ingenting som säger att relationerna är särskilt nära och goda till barn bara för att de är gemensamma. Ett särkullbarn har förvisso möjligheten att erbjuda sig att vänta på sitt arv till förmån för den efterlevande maken. Detta är ett val där en intressekonflikt uppstår mellan rätten att omedelbart erhålla arv efter sin bortgångna förälder och att avstå till förmån för efterlevande makas trygghet, med risk att det kanske inte finns något arv kvar att erhålla den dag efterarvsrätten slutligen aktualiseras. Rimligt vore att barnens rätt behandlas lika, att alla eller inga barn får vänta på sitt arv. Min syn på saken är att efterlevande make bör ges arvsrätt före samtliga barn. På så vis skulle det, för de makar som önskar, ges större möjlighet att säkerställa trygghet för en efterlevande make även

när särkullbarn finns med i bilden. För de makar som inte önskar gynna varann kan testamente alltid upprättas.

Frågeställning 2

Anledningarna att planera inför äktenskapets upplösning kan vara många. Det som följer av lagen kommer inte i alla lägen ge ett önskvärt utfall utan egna modifieringar blir många gånger nödvändiga. Att i möjligaste mån i förväg förbereda inför äktenskapets upplösning är mest troligt att föredra. När skilsmässa eller dödsfall är ett faktum kan möjligheterna att komma överens vara begränsade, många intressen kan komma att sättas framför det som i grunden ansetts viktigt under äktenskapets gång.

Genom ett äktenskapsförord kan makar bestämma vad som ska ingå i en framtida bodelning. En grundläggande förutsättning för att avtalet ska komma till stånd är att makarna är överens. Finns det egendom som det är särskilt angeläget att hålla utanför bodelning kan det vara klokt att se till att avtalet ingås före vigseln, tänkbart är att det kan vara svårare att få till stånd därefter. Avtalet kan ge omfattande följder, eller inga alls om det inte uppfyller uppställda krav. Dels finns formkrav för giltighet och därtill finns krav på tydlighet och förutsägbarhet kopplat till innehållet. En make ska inte ensidigt, genom det som skrivits, kunna påverka vad som utgör enskild egendom. Varken tidsbegränsning av avtalet eller några särskilda villkor för avtalets giltighet accepteras. Att teckna ett nytt äktenskapsförord utgör enda lösningen för att ändra det som tidigare avtalats eller för att utöka vilken egendom som ska anses såsom enskild. Krav föreligger om registrering av avtalet, dock ger registreringen ingen garanti om ett fullständigt korrekt avtal. Det kan konstateras att viss prövning föreligger, men att det därmed inte är säkert att makarna uppnår den verkan som avsetts. Det kan inte sägas vara ett tillfredsställande rättsläge att registreringen felaktigt kan invägga i trygghet om ett fullständigt avtal. Jämkning av äktenskapsförord ska vidare ske med restriktivitet. Utgångspunkten är att avtalet uttrycker makarnas gemensamma vilja och att avtalet bör respekteras. Vikten av en korrekt handling kan inte nog betonas. Givet formkrav, krav på avtalets innehåll och att det med avtalet kan följa stora konsekvenser kan anlitan av juridisk expertis vara en god idé.

Genom ett testamente kan den legala arvsrätten sättas åt sidan till förmån för annan önskad fördelning av kvarlåtenskapen. Det kan konstateras att det i princip är möjligt att göra alla arvingar arvslösa genom testamente, med undantag för bröstarvinge genom rätten till laglott samt efterlevande make kopplat till basbeloppsregeln. Uppställda formkrav innefattar att testamentet ska vara skriftligt, undertecknat och bevittnat av två samtidigt närvarande vittnen. Testamenten som inte uppfyller formkraven kan klandras vilket medför en risk att den yttersta viljan inte kommer att beaktas. Det saknas

krav om registrering och det är inte heller möjligt att registrera sitt testamente i offentlig regi i dagsläget. Ett offentligt register vore önskvärt för att tillgodose trygghet. Risken att testamentet kommer bort eller blir förstört då det inte förvarats på ett tillräckligt säkert vis skulle minimeras och det skulle framförallt på ett bättre sätt säkerställas att yttersta viljan faktiskt kommer fram.

Klart är att det kan finnas ett särskilt behov för makar med särkullbarn att upprätta testamente. För att den efterlevande maken inte ska hamna i knipa kan en önskan finnas makarna emellan att de ska ärva varann fullt ut med fri förfoganderätt, och att såväl gemensamma barn som särkullbarn ska vänta på sitt arv tills de båda fallit ifrån. Det är fritt fram att testamentera på ett sådant vis men när det kommer till laglotten är makarna hänvisade till särkullbarnets goda vilja. Att omedelbart utfå sin laglott utgör en rättighet som, i det fall testamentet klandras, måste tillgodoses. Makar kan på sin höjd hoppas att den yttersta viljan som uttryckts i testamentet ska respekteras, men bör inte ta det för givet och blunda för scenariot att laglotten kan behöva ges ut. Tecknas en försäkring med bröstarring som förmånstagare för att trygga situationen bör det specifikt anges att utfallande belopp ska avräknas mot laglott, avräkningsskyldighet föreligger inte annars med säkerhet. Ett alternativ är att den make som är i behov av skydd utgör förmånstagare.

Att egendom utgör enskild egendom i äktenskapet är inget som påverkar makars arvsrätt till egendomen. Makar med gemensamma barn ärver allt efter sin bortgångne make med fri förfoganderätt och kan under sin livstid sälja eller välja att ha kvar denna egendom. Är det så att en make önskar att specifik egendom, exempelvis en släktgård, ska finnas kvar och exempelvis tillfalla det gemensamma barnet krävs ett testamente som talar om detta.

Även för de som önskar att kvarlåtenskapen ska fördelas enligt laga arvsordning kan det finnas poänger med att upprätta ett testamente. Genom testamentet kan exempelvis klargöras att det som mottages i arv ska utgöra mottagarens enskilda egendom. I annat fall kommer sådan egendom utgöra giftorättsgodis för en mottagare som är gift eller senare ingår äktenskap. Risken finns då exempelvis att släktens sommarhus eller någon annan egendom blir föremål för bodelning vid en framtida skilsmässa på mottagarens sida.

För makar som under sin livstid, genom gåvor, önskar omfördela ägande av egendom sinsemellan gäller speciella regler. Reglerna i äktenskapsbalken som gäller gåvor mellan makar syftar främst till att skydda borgenärer från att makar skaffar undan egendom. Sådana gåvor ska av denna anledning registreras för att vara gällande mot givarens borgenärer. Registrering kan

därtill fylla funktionen att gåvan anses fullbordad då besittningsövergång kan vara svår att åstadkomma mellan makar som lever ihop och har egendom i sambesittning. Skriftlighetskrav för gåvor gäller enbart fast egendom och bostadsrätt. Det kan dock konstateras att det alltid är lämpligt att upprätta en skriftlig handling som utgör ett bevis på äganderätt, att egendomen erhållits såsom gåva och inte exempelvis utgör ett lån. Om egendom som en make givit till den andra maken ska utgöra dennes enskilda egendom krävs härtill ett äktenskapsförord eftersom makar inte med giltig verkan kan uppställa ett sådant villkor i gåvobrev.

Under vissa förutsättningar kan gåvor träffas av det förstärkta laglottsskyddet och bli föremål för återvinning, något som kan aktualiseras för gåvor gjorda sedan en lång tid tillbaka. Gåvobeloppet ska då läggas till kvarlåtenskapen efter den avlidne. Har gåvan skett makar emellan kan följden bli att belopp som annars skulle omfattats av bodelning faller helt utanför densamma. En 'felaktigt' utförd gåva kan därmed tänkas ge ett både oväntat och oönskat utfall, något som bör tas i beaktning.

Lagstiftaren har uttryckt en klar ambition om enkla lagregler som ska kunna förstås av var och en samt att makar i stor utsträckning ska kunna klara upp sina mellanhavanden utan inblandning av myndigheter eller juridisk expertis. Formkrav fyller flera viktiga funktioner. Ett äktenskapsförord eller ett testamente kan ge långtgående konsekvenser och ska givetvis inte kunna komma till under okontrollerade former. Formkraven skiljer sig dock åt och min mening är att det, givet en utgångspunkt att tillse enkelhet och gemene mans möjlighet att få grepp kring regelverket, vore önskvärt med likartad utformning. Därtill vore det, givet den tekniska utvecklingen i samhället, intressant om möjligheten till digital signering och registrering av familjerättsliga avtal skulle utredas. Tänkbart är att fler möjligen skulle agera och skapa sig trygghet om ett enklare och mer modernt förfarande skulle stå till buds.

Kort kan konstateras att det finns gott om såväl regler som olika omständigheter att beakta för den som försöker sig på att planera för framtiden. Den som med någorlunda säkerhet vill trygga önskat utfall gör troligtvis klokt i att investera i korrekt skrivna handlingar som uppfyller uppställda lagkrav och som upprättats beaktat den individuella situationen. Rådgivning genom en juridiskt sakkunnig är förmodligen att föredra i flertalet fall, vilket går tvärtemot lagstiftarens ambition.

Frågeställning 3

Enskild egendom ingår inte i en bodelning mellan makar. Att klassificera egendom såsom antingen giftorättsgods eller enskild egendom blir därför en mycket viktig uppgift i samband med bodelning.

Alldeles grundläggande blir att enskild egendom anses ha uppstått. Egendom kan enbart erhålla karaktären såsom enskild på de vis som uttömmande framgår av 7:2 ÄktB. Tredje man kan ställa upp villkor om att arv eller gåvor ska utgöra mottagarens enskild egendom. För egendom som tillkommer mottagaren genom arv eller testamente krävs att formkraven för testamente uppfylls för att villkor om enskild egendom ska få verkan. När det kommer till gåvor saknas formkrav generellt, förutom då gåvan avser fast egendom och bostadsrätt. Dock är en skriftlig handling alltid att föredra för att kunna bevisa såväl att egendomen erhållits såsom gåva som villkor om att egendomen ska vara enskild. Ett villkor om att gåvan ska vara mottagarens enskilda egendom måste uppställas innan gåvans fullbordande. När gåvan väl fullbordats äger mottagaren egendomen, vilken då enbart kan bli enskild inom ett äktenskap genom ett formligt och registrerat äktenskapsförord.

En tredjemansföreskrift om enskild egendom kan enbart uppställas i samband med en benefik rättshandling. Gåvor mot vederlag, blandade gåvor, är därför något som särskilt kan äventyra ett sådant villkor. Det handlar inte sällan om fastigheter, vilka tenderar att betinga stora värden, som blir föremål för diskussion.

I det vägledande prejudikatet i frågan, NJA 2008 s. 457, uttalar HD att ett villkor om enskild egendom ska anses giltigt för egendomen i sin helhet om gåvomomentet är så framträdande att förvärvet i sin helhet har gåvokaraktär. Ett förhållandevis stort vederlag anses samtidigt acceptabelt, särskilt när det handlar om en skuld med pant i gåvoegendomen. HD poängterar att andra överväganden kan krävas om gåvomottagaren är gift vid gåvans fullbordande och vederlag betalas med giftorättsgods. Det blir klart att två faktorer är avgörande, dels gåvoavsikt hos överlåtaren och dels med vilka medel vederlaget erlagts. Prejudikatet ger däremot inte svar på hur bedömningen skulle göras i det fall en mottagare var gift vid gåvans fullbordande och vederlag erlagts med giftorättsgods. Eftersom äktenskapsförord utgör det enda alternativet för makar att omvandla giftorättsgods till enskild egendom vore det inte rimligt om giftorättsgods hur som helst kunde användas för att betala ett sådant vederlag och att en make på så sätt skulle kunna skaffa sig enskild egendom. Möjligt är att blandad egendom i det läget skulle ansetts ha uppstått och att ett villkor om enskild egendom då omfattar delar av egendomen. Det är fullt tänkbart att det kan finnas en del gåvobrev där ett villkor om enskild egendom, beaktat

storlek på vederlag och hur vederlaget erlagts, inte skulle anses giltiga alls eller att egendomen enbart till viss del skulle anses utgöra enskild egendom om frågan skulle dras till sin spets i samband med bodelning.

Har egendom ursprungligen konstaterats såsom enskild förutsätts vidare att egendomen anses ha behållit denna karaktär. Detta är något som är avhängigt hur den enskilda egendomen behandlats och ytterst finns risken att egendomen helt tappar sin karaktär såsom enskild.

Egendom som sätts istället för enskild egendom, surrogat, behåller sin karaktär såvida inte annat avtalats mellan makar eller uttrycks av tredje man. Egendomen kan bytas ut i flera led och behöver inte vara av samma slag. Det kan exempelvis starta med en dopgåva i form av en aktiepost där det i gåvobrev angivits att gåvan ska utgöra mottagarens enskilda, till pengar när aktierna sålts och vidare till inköp av en bil. Bilen utgör då enskild egendom såsom surrogat till den ursprungliga egendomen. Men i det fall den enskilda egendomen förbrukas, exempelvis konsumeras genom att bekosta en resa för familjen, kan inte senare intjänade pengar på nytt sättas undan och anses som surrogat till de ursprungliga enskilda medlen. Den som påstår att viss egendom utgör surrogat har bevisbördan för detta påstående. Det krävs ett samband mellan den ursprungliga egendomen och den nya, det gäller att ha underlag och kunna påvisa kedjan. Kan surrogat inte bevisas anses egendomen inte heller utgöra enskild egendom.

I det fall en make betalar en kontantinsats vid fastighetsköp med medel som är enskild egendom och resterande del finansieras genom lån uppstår frågan om hela eller delar av fastigheten ska ses som enskild egendom. När förhållandet mellan kontantinsats och lån står i normal relation till vad som kan anses sedvanligt vid fastighetsförvärv samt hela kontantinsatsen skett med enskild egendom, har hela nyförvärvet ansetts utgöra surrogat. Det tycks som att enbart en osedvanligt liten kontantinsats skulle leda till en annan bedömning. Precis vart gränsen går är inte klart.

När enskild egendom och giftorättsgods sammanblandas kan blandad egendom anses uppstå. Den enskilda egendomen kan också helt mista sin karaktär ifall egendomen inte längre kan urskiljas. Rättsläget är oklart huruvida blandad egendom ska anses ha uppstått då insatserna vid ett förvärv inte är lika stora. I det fall det ena egendomslaget är klart dominerande vid ett förvärv bör däremot hela tillgången utgöra det mest dominanta slaget, antingen enskild egendom eller giftorättsgods. Mindre insatser av ena eller andra slaget tycks därmed medföra att denna egendom tappar sin ursprungliga karaktär. Enskild egendom kan också tappa sin karaktär då sådana medel används till att förbättra en fastighet som utgör giftorättsgods eftersom fastigheten i allmänhet då till fullo anses behålla sin

ursprungliga karaktär. Särskilt stor risk att egendom inte kan urskiljas föreligger då pengar av de båda egendomsslagen sätts in på ett och samma konto. Genom NJA 1992 s. 773 slogs fast att det krävs någon form av bokföring eller redovisning för att urskilja enskild egendom från giftorättsgoods på ett och samma konto vilket båda makarna disponerar. Genom fallet NJA 2022 s. 1003 ansågs däremot inte någon sådan bokföring nödvändig när ny egendom anskaffats och tillräcklig koppling kunde anses föreligga mellan överföringen till kontot i fråga och den senare betalningen. Det kan konstateras att det saknas klara gränser att förhålla sig till i många lägen, något som gör det svårt att förutse följderna av olika handlanden. Klart är att det finns risk att enskild egendom, beroende på hur egendomen hanterats, helt eller delvis tappar sin karaktär och träffas av giftorätten.

Som framhållits har sådan egendom som blivit enskild genom en tredjemansföreskrift dels ett starkare skydd och omfattas därtill av färre begränsningar gällande förfoganderätt jämfört med egendom som gjorts enskild mellan makarna. Att ena maken innehar egendom som gjorts enskild genom tredje man kan härtill komma som en total överraskning för den andra maken i samband med bodelning. En gåva eller ett arv med villkor om att egendom ska vara enskild kan ha erhållits många år tillbaka i tiden, långt innan äktenskapet ingicks. Den ursprungliga egendomen kan därtill ha ersatts med annan egendom, i princip hur många gånger som helst, och slutligen exempelvis använts som en kontantinsats i en gemensam bostad för makarna. Den andra maken kan vara alldeles utan aning om saken och bli varse det hela först när bodelning blir ett faktum.

Från lagstiftarens håll har tydligt uttalats att en givare eller testators vilja ska respekteras. Jämkningsreglerna i äktenskapsbalken kan inte tillämpas för att jämna ut oskäligen utfall kopplat till enskild egendom, oavsett om detta kommer som en överraskning för ena maken. Ett engångsunderhåll har istället angivits som lösning, men enbart ifall den ena maken riskerar stå helt eller nästan helt utan egendom efter bodelning samtidigt som den andra maken har en betydande egendom kvar kopplat till en tredjemansföreskrift. Engångsunderhåll är vidare något det kan uppstå en del praktiska problem kring, varför lagen inte kan sägas erbjuda en självklar lösning.

Det kan tyckas förvånande att lagstiftaren inte tillsett ett starkare skydd i situationen då oskäligen utfall vid bodelning uppstår, vilket den ena parten utan vetskap inte alls givits möjlighet att skydda sig mot. Den som inte känner till enskild egendom på sin makes sida ges ingen möjlighet att skydda sina egna tillgångar exempelvis genom att initiera äktenskapsförord. Genom ingående av äktenskap kan följa att all den ena makens egendom ska delas lika vid en bodelning, medan den andra maken samtidigt får behålla all sin egendom eftersom det visar sig att egendomen är enskild. Att

det i det fallet enbart finns en lösning, förknippad med eventuella praktiska problem, vilken enbart skyddar ifall en make i princip står helt utan egendom kan inte anses fullt tillfredsställande. Jag kan tycka att det i lagen antingen bör erbjudas ett bättre skydd i efterhand om problem uppstår, eller att förutsättningar bör ges att på förhand identifiera och planera så att inte problem uppstår - inte varken eller. En lösning vore möjligen att det för egendom som görs enskild genom tredje man, likt vad gäller för egendom som görs enskild mellan makar, skulle finnas krav på såväl en skriftlig handling som registrering av densamma. På så vis skulle bättre förutsättningar ges för makar att kunna planera fullt ut inför äktenskapets upplösning, vilket i sig inte är en helt enkel uppgift. Uppgiften är tveklöst omöjlig om inte alla förutsättningar är kända.

När det kommer till tredjemansföreskrifter om enskild egendom kan det klart konstateras att sådana kan komma att få en mycket stor betydelse vid en bodelning på mottagarens sida.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1978/79:12 om underhåll till barn och frånskilda, m. m.
Prop. 1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m.
Prop. 1997/98:106 Pensionsrättigheter och bodelning.

Utredningsbetänkanden

- SOU 1981:85 Äktenskapsbalk.
Ds 2005:34 Några bodelningsfrågor.

Utskottsbetänkanden

- Bet. LU 1986/87:18 om äktenskapsbalk m. m.
Bet. 2022/23:CU6 Familjerätt.

Övrigt riksdagstryck

- Mot. 2022/23:949 Mikael Eskilandersson m.fl. (SD), Barnvänlig familjerätt.
Mot. 2022/23:1096 Alexandra Anstrell och Mats Green (båda M), Rätten att själv bestämma över sin kvarlåtenskap.
Rskr. 2022/23:165

Norskt offentligt tryck

- NOU 1987:30 Innstilling til ny ekteskapslov del II.

Otryckta källor

Statistik från Domstolsverket, beställt 230830 via mail siv_support@dom.se erhållit dokument 'SIV - Måluppföljning 101- Inkomna och avgjorda mål' Urval: Domstolsslag Tingsrätt; År 2000-2023; Måltyp 1039, 1053, 1212, 7013, 7014, 7016, 7017, 10009, 12009, 41011, 41012, 41013.

Övrigt

Försäkringskassan, *Socialförsäkringen i siffror 2023*, tillgängligt på https://www.forsakringskassan.se/download/18_2af5a1181888f8e751eaf/1687877749315/socialforsakringen-i-siffror-2023.pdf (besökt 231120).

Pensionsmyndigheten, *Korta pensionsfakta*, tillgängligt på <https://www.pensionsmyndigheten.se/nyheter-och-press/pressrum/kortapensionsfakta> (besökt 231120).

SCB, *Inkomster för personer i Sverige*, tillgängligt på <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/inkomster-for-personer/> (besökt 231120).

Skatteverkets skrivelser 2022, *Ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi*, Dnr 8-1251843, publicerat 220221, tillgängligt på <https://skatteverket.se/omoss/varverksamhet/rapporterremissvarochskrivelser/skrivelser/2022/skrivelser2022/81251843.5.339cd9fe17d1714c077951c.html> (besökt 231117).

Socialdepartementet, *Prisbasbelopp för 2023 fastställt*, publicerat 220905, tillgängligt på <https://www.regeringen.se/artiklar/2022/09/prisbasbelopp-for-2023-faststallt/> (besökt 231011).

Litteratur

Agell, Anders, *Nordisk äktenskapsrätt: en jämförande studie av dansk, finsk, isländsk, norsk och svensk rätt med diskussion av reformbehov och harmoniseringsmöjligheter*, Nordiska ministerrådet, Köbenhavn, 2003.

Agell, Anders, *Testamentsrätt: en lärobok om rättshandlingar för dödsfalls skull*, Tredje upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2003.

Agell, Anders & Brattström, Margareta, *Äktenskap & samboende*, Sjunde upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2022.

Brattström, Margareta, 'Familjerättsliga avtal mellan makar : en nordisk rättsjämförelse avseende äktenskapsförord' i: Singer, Anna & Linton, Marie (red.), *Förnuft, känsla och rättens verklighet: vänbok till Maarit Jänterä-Jareborg*, Iustus förlag, Uppsala, 2014.

Brattström, Margareta & Singer, Anna, 'Preskription av äktenskapets rättsverkningar?', *Uppsala Faculty of Law Working Paper* 2010:10, tillgänglig på https://www.jur.uu.se/digitalAssets/585/c_585476-l_3-k_wps2010_10.pdf (besökt 231122).

Brattström, Margareta & Singer, Anna, *Rätt arv: fördelning av kvarlåtenskap*, Sjätte upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2023.

Eriksson, Anders, *Arv och testamente*, Thomson, Stockholm, 2008.

Eriksson, Anders, *Den nya familjerätten: makars och sambors egendomsförhållanden, bodelning och arv*, Tofte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2020.

Håstad, Torgny, Björkdahl, Erika P., Brattström, Margareta & Zackariasson, Laila, *Civilrättens grunder*, Tredje upplagan, Iustus förlag, Uppsala, 2022.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod' i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Lind, Göran, 'Utmaningar inom familjerätten', *SvJT* 100 år (festskrift) 3016 s. 67–86.

Ryrstedt, Eva, *Bodelning och bostad: ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget i Lund, 1998.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, Femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021.

Silfverberg, Christer, 'Blandad gåva av fastighet vid tillämpning av reglerna om enskild egendom i äktenskapsbalken', *JT* Nr 1 2008/09, s. 130-136.

Samuelsson, Börje, 'Avskaffa laglottsinstitutet - inför en fri testationsrätt', *Advokaten - tidskrift för Sveriges Advokatsamfund* nr 6 2023 årgång 89, tillgänglig på <https://www.advokaten.se/Tidningsnummer/2023/nr-6-2023-argang-89/avskaffa-laglottsinstitutet--i-nfor-en-fri-testationsratt/> (besökt 231019).

Teleman, Örjan, *Bodelning: enligt äktenskapsbalken*, Sjunde upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2022.

Teleman, Örjan, 'Föreskrifter vid gåva', *JT* Nr 4 2015/16, s. 824-843.

Teleman, Örjan, *Äktenskapsförord*, Fjärde upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2020.

Teleman, Örjan & Tottie, Lars, *Äktenskapsbalken: en kommentar*, Femte upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2023.

Walín, Gösta & Lind, Göran, *Ärvdabalken Del I : en kommentar* (2022-04-08, version 7Ä, JUNO).

Walín, Gösta, *Separationsrätt*, Norstedt, Stockholm, 1975.

Rättsfall

Svenska domstolar

Högsta Domstolen

NJA 1970 s. 320.
NJA 1976 s. 24.
NJA 1978 s. 526.
NJA 1979 s. 268.
NJA 1985 s. 414.
NJA 1987 s. 815.
NJA 1992 s. 773.
NJA 1993 s. 570.
NJA 1993 s. 583.
NJA 1994 s. 265.
NJA 1995 s. 577.
NJA 1996 s. 428.
NJA 1997 s. 37.
NJA 1998 s. 238.
NJA 2008 s. 457.
NJA 2009 s. 437.
NJA 2021 s. 605.
NJA 2022 s. 277.
NJA 2022 s. 1003.

Hovrätten

RH 1985:95.
RH 1992:49.
RH 1994:48.
RH 2002:19.

Norska domstolar

Høyesterett Norge

Rt 1999 s. 177.
Rt 2004 s. 108.
Rt 2008 s. 769.